

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos katedra

Sonatos Kanapelkaitės,

V kurso, sesijinių studijų

grupės studentės

Magistro darbas

Išnaudojimas priverstiniam darbui kaip prekybos žmonėmis forma

**Exploitation for Forced Labour as a Form of Trafficking in Human
Beings**

Vadovas: lekt. M. Aidukas

Recenzentas: lekt. V. Kilinskas

Vilnius

2023

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojama viena iš tarptautinėje teisėje pripažįstamų prekybos žmonėmis formų – išnaudojimas priverstiniam darbui. Atsižvelgiant į tai, jog išnaudojimas priverstiniam darbui yra pripažįstamas sunkiu nusikaltimu tarptautiniu lygiu, apžvelgiama tiek tarptautiniame, tiek nacionaliniame kontekste vykdoma kova su šia nusikalstama veika, tiriama, ar Lietuvos Respublika vadovaujasi tarptautinių aktų rekomendacijomis, taip pat analizuojama koks yra šio nusikaltimo santykis su kitais teisės pažeidimais.

Pagrindiniai žodžiai: išnaudojimas, priverstinis ar privalomasis darbas, vergija, nežmoniškos darbo sąlygos, prievartos priemonės, auka.

This work analyzes one of the forms of human trafficking recognized in international law - exploitation for forced labor. Taking into account the fact that forced labor exploitation is recognized as a serious crime at the international level, the fight against this criminal act is reviewed both in the international and national context, it is investigated whether the Republic of Lithuania follows the recommendations of international acts, moreover this work analyzes the relation between following crime and other violations of the law.

Keywords: exploitation, forced labour, slavery, particularly exploitative working conditions, coercive measure, victim.

TURINYS

TURINYS.....	3
IŽANGA.....	4
1. Prekybos žmonėmis samprata ir išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms kaip jos forma.....	7
2. Išnaudojimo priverstiniam darbui nusikalstamos veikos sudėties analizė.....	16
2.1. Saugoma vertybė ir nukentėjęs asmuo.....	16
2.2. Veika ir jos padarymo būdai, veikos baigtumas.....	22
2.2.1. Nusikalstamos veikos padarymo būdai, susiję su kaltininko daromu aktyviu poveikiu nukentėjusiam asmeniui.....	25
2.2.2. Nusikalstamos veikos padarymo būdai, susiję su kaltininko pasinaudojimu tam tikra nepalankia nukentėjusio asmens situacija.....	28
2.3. Kaltės, subjekto ir subjektų bendrininkavimo reikšmė padarant šią nusikalstamą veiką.....	33
3. Vertimas dirbti ar teikti paslaugas vergijos ar kitokiomis nežmoniškoms sąlygomis kaip kvalifikuojantis išnaudojimo priverstiniam darbui sudėties požymis.....	37
4. Išnaudojimo priverstiniam darbui atskyrimas nuo kitų nusikalstamų veikų ir santykis su kitais teisės pažeidimais.....	43
4.1. Atskyrimas nuo prekybos žmonėmis.....	43
4.2. Atskyrimas nuo naudojimosi asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis.....	45
4.3. Atskyrimas nuo Lietuvos Respublikoje nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbo.....	47
4.4. Atskyrimas nuo pelnymosi iš kito asmens prostitucijos.....	49
4.5. Atskyrimas nuo kitų nusikaltimų žmogaus sveikatai bei pavojingų asmens sveikatai ir gyvybei nusikaltimų, taip pat nuo nelegalaus darbo.....	50
IŠVADOS.....	52
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	55
SANTRAUKA.....	62
SUMMARY.....	63

IŽANGA

Remiantis Europos Sąjungos institucijų duomenimis, išnaudojimas priverstiniam darbui yra antra pagal dažnumą prekybos žmonėmis forma Europos Sąjungos teritorijoje, o išnaudojimo priverstiniam darbui atvejų bei nukentėjusiųjų nuo šios nusikalstamos veikos skaičius per pastaruosius penkerius metus sparčiai auga ir beveik padvigubėjo. Tai reiškia, kad priverstinai dirbančių darbuotojų paklausa išlieka nepaisant visų suinteresuotų subjektų pastangų. Lietuvos baudžiamojoje teisinėje sistemoje išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms reglamentavimas yra nauja įstatymų leidybos sritis, todėl būtina tirti, ar priimti įstatymo pakeitimai įgyvendina jam iškeltus uždavinius. Iš to seka, kad ir Lietuvos teismų praktika šiuo klausimu dar tik epizodiška ir precedentai yra tik kuriami. Todėl šiame darbe analizuojamas ne tik išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms reglamentavimas Lietuvos baudžiamojoje teisinėje sistemoje, bet ir naujausios Europos Sąjungos priemonės ir pasiūlymai, skirti sustiprinti baudžiamosios teisenos atsaką į išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms.

Šio darbo **tikslas** yra išnagrinėti išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms kaip socialinį teisinį reiškinių ir atskleisti baudžiamosios atsakomybės pagrindą ir ribas už šią nusikalstamą veiką Lietuvoje.

Siekiant minėtų tikslų, buvo iškelti šie **uždaviniai**: 1) apibrėžti išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms kaip socialinį teisinį reiškinių; 2) išnagrinėti išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nusikalstamos veikos kvalifikuojančius sudėties požymius, atskleisti jų tarpusavio ryšius ir turinį, ir baudžiamosios atsakomybės už šią nusikalstamą veiką ribas; 3) išanalizuoti išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms požymius, atskleisti jų turinį; 4) atskirti išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms nuo kitų nusikalstamų veikų ar teisės pažeidimų.

Šio darbo **objektas** yra išnaudojimo priverstiniam darbui samprata tarptautiniuose ir Lietuvos Respublikos teisės aktuose, išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nusikalstamos veikos sudėtis, nustatyta Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 147¹ straipsnyje.

Tiriamąjį objekto pažinimui ir darbo tikslų pasiekimui darbe yra naudojama teorinių ir empirinių **metodų** visuma: lyginamuoju metodu yra apžvelgti ir sugretinti tarptautiniai, Europos Sąjungos, užsienio valstybių – Latvijos, Estijos, Lenkijos, Vokietijos – bei Lietuvos Respublikos baudžiamieji įstatymai, uždraudžiantys baudžiamosios teisės normomis

išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms, istoriniu būdu yra apžvelgia išnaudojimo priverstiniam darbui kaip prekybos žmonėmis formos raida, sisteminiu būdu buvo nustatoma išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms vieta nusikaltimų žmogaus laisvei sistemoje, statistiniu metodu yra apibūdinamas nusikaltimo mastas, statistikos analizės metodo pagalba nagrinėjami statistiniai duomenys siekiant apžvelgti nagrinėjamo nusikaltimo pasireiškimą visuomenėje, aiškinant apibrėžimų reikšmes buvo naudojamas lingvistinis metodas, mokslinės literatūros analizės būdu įsigilinta į jau esamas teorines bei praktines žinias apie išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms reiškinių, taip pat yra pasitelkiami loginio ir apibendrinimo metodai analizuojant teorinę medžiagą bei formuojant išvadas.

Šio darbo **originalumas** pasireiškia tuo, kad yra naudojami naujausi statistiniai duomenys, remiamasi naujausia Lietuvos teismų praktika, apžvelgiami naujausi Europos Sąjungos veiksmai kovoje su išnaudojimu priverstiniam darbui kaip prekybos žmonėmis forma, kaip antai naujos Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos, iš dalies pakeičiančios Direktyvą 2011/36/ES pasiūlymas, išleistas 2022 m. gruodžio 19 dieną, kurios apžvalgos bei analizės kol kas nerasime nei viename Lietuvos moksliniame tyrime, taip pat peržvelgiamas COVID-19 poveikis išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms fenomenai. Taip pat, nebuvo rastas kitas magistro darbas, kuriame būtų išsamiai nagrinėjama, kaip Lietuvos baudžiamoji teisinė sistema sureguliuo išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms kaip nusikalstamą veiką.

Šiame darbe naudojami **svarbiausi šaltiniai** yra tarptautiniai (Jungtinių Tautų Organizacijos, Tarptautinės darbo organizacijos, toliau - TDO) bei regioniniai dokumentai (Europos Sąjungos, Europos Tarybos), užsienio šalių baudžiamieji įstatymai (Latvijos, Estijos, Vokietijos, Lenkijos), nacionaliniai teisės norminiai aktai (Lietuvos Respublikos Konstitucija, baudžiamasis kodeksas, kiti įstatymai bei poįstatyminiai aktai), teikiantys žinių apie išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms. Darbe vadovautasi tarptautinių organizacijų (TDO) ir Europos Sąjungos institucijų (Europos Komisija) pateikta bei nacionaline oficialia statistika (parengta Vidaus reikalų ministerijos), kuri padėjo atskleisti išnaudojimo priverstiniam darbui mastą ir šio nusikaltimo latentškumą. Darbe analizuoti visų trijų Lietuvos teisminių instancijų baudžiamųjų bylų nuosprendžiai bei nutartys dėl išnaudojimo priverstiniam darbui, vadovautasi EŽTT praktika. Taip pat, šiame darbe yra vadovaujama Lietuvos autorių (A. Gutausko, O. Fedosiuko, E. Gruodytės, S. Nikarto, M. Karaliaus, A. Baranskaitės) ir užsienio autorių (K. Bales, D. Weissbrodt, M. Dottrifge, D. Czarnecki),

rašiusių nagrinėjama tema, darbais, kurie padėjo atskleisti išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms kvalifikavimo ir reglamentavimo problemas.

1. Prekybos žmonėmis samprata ir išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms kaip jos forma

Žmonių išnaudojimą galima priskirti prie vienu iš seniausių socialinių reiškinių, turinčių ilgą istoriją. Tai nėra šiuolaikinis fenomenas. Senovės Graikijoje ar Romoje buvo paplitęs vergų išnaudojimas ir prekyba jais, vergų darbas tapo ūkio pagrindu, o vergai – gausiausiu visuomenės sluoksniu. Vergai prilygo naminiams gyvuliams, jie neturėjo teisės į privatų gyvenimą, taip pat teisės į nuosavybę. Jie tapdavo savo šeimininkų nuosavybe, taip susiklostė vadinamoji klasikinė vergija. Vėliau vergija perėjo į kitą etapą. Pradėjus tyrinėti Amerikos ir Afrikos žemynus, šis etapas tapo tiesiogiai susijęs su rasine diskriminacija, kuomet į vergovę buvo traukiami juodaodžiai Afrikos bei Amerikos gyventojai, tai tęsėsi iki pat XIX amžiaus pabaigos, kai Jungtinėse Amerikos Valstijose vergija buvo panaikinta per Pilietinį karą, toliau tokiu pavyzdžiu pasekė Ispanija, bei Kuba (Prekybos žmonėmis ir jų išnaudojimo prevencija, 2022, p. 16-17). Todėl galima teigti, kad seniausia prekybos žmonėmis forma yra pripažįstama vergija (International Organization for Migration, 2013, p.11-12).

Šiuolaikinėse visuomenėse prekyba žmonėmis yra pasiekusi dar vieną etapą. Šiuo metu tarptautinėje teisėje yra pripažįstama, jog prekyba žmonėmis turi nebaigtinį formų sąrašą, į kurį įeina jau minėta vergija, o visų prekybos žmonėmis formų tikslas yra asmens išnaudojimas (Europos Tarybos Konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis, 2005). Ilgą laiką toks išnaudojimas buvo siejamas su vaikų ir moterų seksualinio pobūdžio išnaudojimu užsienio valstybėse (JT konvencija dėl kovos su žmonių prekyba..., 1949), tačiau vykstant globalizacijai, išnaudojimo formos vis keičiasi ir taikosi prie ekonominių, politinių ir kitų socialinių tendencijų, todėl greita valstybių reakcija yra labai svarbi, tik kalbant apie baudžiamosios teisės nuostatas, greiti baudžiamojo įstatymo pakeitimai tampa tikru iššūkiu. Verta paminėti, kad šiuo metu prekybos žmonėmis galiojimas erdvėje pasireiškia ne tik užsienio valstybėje, bet ir aukos gimtojoje šalyje, tai reiškia, kad prekyba žmonėmis bus pripažįstamos tokios situacijos, kai veikia padaroma ne tik tarp skirtingų valstybių, bet ir tokia situacija, kai veikia padaroma vienos valstybės viduje. Tačiau ne visos prekybos žmonėmis formos yra visuotinai pripažįstamos kaip pagrindinių žmogaus teisių pažeidimas, pavyzdžiui, pasaulyje vis dar yra valstybių, kurių baudžiamieji įstatymai nekriminalizuoja priverstinės

santuokos¹. Antai, minėta vergija nuo prekybos žmonėmis skiriasi tuo, jog plačiąja prasme prekyba žmonėmis suprantama kaip tam tikri sandėriai dėl žmogaus, siekiant palenkti jo valią bei įgyti jo kontrolę ir paversti jį išnaudojimo objektu (Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-1-1073/2023), o vergijos samprata apima prekybos žmonėmis aukos statusą ar būseną, kuomet kitas asmuo juo visiškai ar iš dalies naudojasi kaip savo nuosavybe. Taigi, vergija nuo priverstinio darbo skiriasi pagal tai, ar su išnaudojamu asmeniu elgiamasi kaip su nuosavybe ir/ar jis kontroliuojamas kaip nuosavybė, t.y. jeigu tokios kontrolės ar elgesio nėra, tai nėra ir vergijos požymių, tačiau gali būti konstatuotos nežmoniškos darbo sąlygos (Dėl Prekybos žmonėmis aukų nustatymo..., 2015). Prekyba žmonėmis taip pat gali būti painiojama su neteisėtu žmonių gabenimu per valstybės sieną, tačiau abi šios nusikalstamos veikos yra atribojamos pagal gabenimo tikslą, t.y. norint veiką kvalifikuoti kaip prekybą žmonėmis, reikia nustatyti tikslą vėliau tuos gabenamus žmones išnaudoti ar perleisti išnaudotojams, nustačius šį tikslą nusikalstama veika bus kvalifikuota pagal sutaptį (Dėl Prekybos žmonėmis aukų nustatymo..., 2015).

Išnaudojimo priverstiniam darbui samprata pirmą kartą buvo pateikta 1930 m. TDO Konvencijoje Nr. 29 dėl priverstinio ar privalomojo darbo. Konvencija apibrėžia priverstinį ar privalomąjį darbą kaip bet kokį darbą ar tarnybą, kurių buvo išreikalauta prievarta, grasinant, nuobauda ir kurių asmuo nesutiko atlikti savo valia (TDO Konvencija nr. 29, 1930). TDO taip pat naudoja 11 rodiklių, kurie leidžia nustatyti priverstinį ar privalomąjį darbą: pasinaudojimas asmens pažeidžiamumu, apgaulė, judėjimo suvaržymas, izoliacija, fizinis ir seksualinis smurtas, bauginimas ir grasinimai, tapatybės dokumentų paėmimas, darbo užmokesčio užlaikymas, vergavimas už skolas, išnaudojamosios darbo ir gyvenimo sąlygos ir pertekliniai viršvalandžiai (Nauja prekybos priemonė, kuria siekiama..., 2022). Už tokį neteisėtą priverstinio ar privalomojo darbo panaudojimą Konvencija numato baudžiamąją atsakomybę, nors tai nėra tiesioginis teisės taikymo aktas, tačiau Konvencijos sutarties šalims pritarus, išnaudojimas priverstiniam darbui tampa tarptautiniu baudžiamuoju nusikaltimu.

Vienu svarbiausiu aktu analizuojant išnaudojimą priverstiniam darbui kaip prekybos žmonėmis formą yra 2000 m. priimtas Jungtinių Tautų Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis JT Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, dar kitaip vadinamas – Palermo

---

¹ Priverstinė santuoka vis dar yra legali tokiose valstybėse kaip: Madagaskaras, Malavis, Mauritanija, Nigerija, Somalis, Tanzanija, Iranas, Nepalas ir kt.

protokolu. Jis svarbus tuo, kad šiame protokolo 3 straipsnyje prekyba žmonėmis pradedama aiškinti plačiau nei seksualinio pobūdžio išnaudojimas ir yra įtraukiamas į prekybos žmonėmis formas priverstinis darbas ar paslaugos. Šiame protokole taip pat suformuojamas prekybos žmonėmis apibrėžimas bei sudėtis, kuri apima tris pagrindinius elementus: nusikalstamus veiksmus, priemones, tikslus:

1. nusikalstami veiksmai – verbavimas, pervežimas, perdavimas, slėpimas ar jų priėmimas;
2. priemonės – gąsdinimas, jėgos ar kitų prievartos priemonių naudojimas, grobimas, apgaulė, sukčiavimas ir jo formos, piktnaudžiavimas padėtimi ar pažeidžiamumu, pinigų ar kitokios naudos gavimas bei davimas;
3. tikslas – kontroliuojamo asmens išnaudojimas.

Palermo protokolą buvo pirmasis dokumentas, kuris nurodė aiškų išnaudojamo asmens atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės už įvykdytą nusikalstamą veiką, jei prieš išnaudojamą asmenį buvo panaudotas bent vienas valios palenkimo būdas (smurtas, prievarta, apgaulė ir kt.), taip pat didelis dėmesys buvo sutelktas į prekybos žmonėmis aukų apsaugą ir pagalbą joms. Trumpai apžvelgus Palermo protokolą galime daryti išvadą, kad šis protokolą pateikė išsamų prekybos žmonėmis apibrėžimą, atskleidė tokio nusikaltimo sudėtį, pradėjo plėsti prekybos žmonėmis formų sąrašą, taip įtraukdamas išnaudojimą priverstiniam darbui ir sutelkė dėmesį į tinkamą prekybos žmonėmis aukų apsaugą ir pagalbą. Tačiau verta paminėti, kad Palermo protokolą, nors ir išplėtė tikslų prekybos žmonėmis formų sąrašą, tačiau pačio išnaudojimo nekriminalizavo. Neatsižvelgiant į tai, Palermo protokolą vis tiek tapo geru pamatu formuojant vėlesnius kovai su prekyba žmonėmis skirtus dokumentus.

Naudojimąsi aukos paslaugomis kriminalizavo 2005 m. priimtos Europos Tarybos Konvencijos dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis 19 straipsnis (toliau - Europos Tarybos Konvencija). Svarbu paminėti, kad šis protokolą kartu su 2002 m. liepos 19 d. priimtu Europos Sąjungos Tarybos pamatiniu sprendimu dėl kovos su prekyba žmonėmis (toliau – Pamatinis sprendimas 2002/629/TVR) inicijavo BK kovos su prekyba žmonėmis bei išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms normų atsiradimą. Pamatinis sprendimas 2002/629/TVR taip pat nurodė tiek nusikalstamus veiksmus, tiek priemones, bei tikslą, tačiau prieš išnaudojimo formų nebuvo paminėta tarnystė bei organų pašalinimas. Tuo tarpu, Europos Tarybos Konvencija tapo pamatiniu dokumentu Europos Sąjungos kovoje prieš prekybą žmonėmis, kurioje prekyba žmonėmis, iš esmės, buvo apibrėžiama pagal Palermo protokolą

pateiktą sąvoką, taip pat joje buvo visapusiškai reglamentuotas aukų teisinis statusas, pagalbos ir apsaugos priemonės aukoms, atsižvelgiant į jų lytį ir iš to kylančius skirtingus jų poreikius, verta paminėti, kad pagalba prekybos žmonėmis aukoms aptariama plačiau nei Palermo protokole – įtvirtinamas poreikis garantuoti aukoms gyvenimo lygį, užtikrinti pragyvenimą, to siekiama per tinkamą ir saugų apgyvendinimą, psichologinę ir materialinę paramą, medicininę ar kitokią pagalbą aukoms, kurios tam neturi pakankamų išteklių. Konvencijoje pirmą kartą buvo apibrėžtas 30 dienų „apmąstymo ir reabilitacijos“ laikotarpis, dar kitaip vadinamas refleksijos laikotarpiu, jis skiriamas potencialioms nusikaltimo aukoms, per šį laikotarpį aukoms suteikiama laisva galimybė apsvastyti bendradarbiavimą su teisėsauga (Karalius, 2020, p. 20). Taip pat, Europos Tarybos Konvencija svarbi tuo, kad siekiant visapusiškai Konvencijos nuostatas perkelti į nacionalinę teisę, buvo sukurtas stebėsenos mechanizmas, kuris teikia šalims narėms ekspertinį vertinimą ir rekomendacijas. Tokiu stebėsenos mechanizmu tapo Kovos su prekyba žmonėmis ekspertų grupė (toliau – GRETA), ją sudaro kompetentingi asmenys iš žmogaus teisių, tiek su pagalba aukoms teikiančiomis nevyriausybinėmis organizacijomis (NVO), taip GRETA įvertina situaciją šalyje visapusiškai.

Pagal jau minėtą Europos Tarybos Konvenciją dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis, išnaudojimas yra prekybos žmonėmis forma, tačiau pagal BK prekyba žmonėmis sudaro tik prielaidas tolimesniam asmens išnaudojimui. Šios Konvencijos 19 straipsnis numato naudoti aukos paslaugomis kriminalizavimą. BK išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms yra baudžiamas pagal 147¹ str. „Išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugom“. Išnaudojimas laikytinas prekybos žmonėmis forma, bet tik kaip tarptautinių Lietuvos įsipareigojimų vykdymo prasme. Sprendžiant apie tai, ar šios abi normos konkuruoja tarpusavyje, reiktų suprasti, jog BK 147¹ straipsnyje yra kriminalizuojamos veikos, kuriomis neteisėtai išnaudojamas asmuo darbui ar paslaugoms, įskaitant elgetavimą, o prekyba žmonėmis apima tik tam tikrus sandėrius dėl žmogaus, siekiant palenkti jo valią bei įgyti jo kontrolę ir paversti jį išnaudojimo objektu, tai reiškia, kad paskesnius asmens išnaudojimo veiksmus apima išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms norma. Taip pat, reiktų atsižvelgti į tai, jog priverstinio darbo atsiradimą sąlygoja ne tik prekyba žmonėmis, bet ir kitos situacijos, kai yra pažeidžiama esminė darbo sutarties sąlyga – darbuotojo laisvė pasirinkti darbą, taip pat sudaromos prielaidos lengviau patraukti asmenis baudžiamojon atsakomybėn, kai sunku įrodyti prekybą žmonėmis – asmens įgijimą, tačiau buvo nustatyta, jog asmuo neleistinomis priemonėmis ir būdais buvo verčiamas dirbti kaltininko naudai (Lietuvos

Respublikos Seimo teisės ir teisėtvarkos komitetas, 2005). Taigi, pagal tarptautinę teisę, priverstinis darbas yra pripažįstamas kaip prekybos žmonėmis forma, o pagal Lietuvos baudžiamąją nacionalinę teisę kaip savarankiška nusikalstama veika.

Šiuo metu į nacionalinę baudžiamąją teisę yra perkelta 2011 m. balandžio 5d. priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (toliau - Direktyva 2011/36/ES) dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR, taip inicijuodama naujausią BK tiek 147, tiek 147¹ straipsnių redakciją. Ši nauja direktyva buvo priimta siekiant atsižvelgti į naujausius įvykius, susijusius su prekyba žmonėmis, todėl ji nustato platesnę prekybos žmonėmis sąvoką nei Pamatinis sprendimas 2002/629/TVR. Įtraukta papildoma prekybos žmonėmis išnaudojimo forma – priverstinis elgetavimas. Priverstinis elgetavimas turėtų būti suprantamas kaip priverstinio darbo ar paslaugų forma, tai reiškia, kad išnaudojimas verčiant elgetauti pripažįstamas tik tada, kai veika atitinka priverstinio darbo ar paslaugų požymius nurodytus 1930 m. TDO Konvencijoje Nr. 29 dėl priverstinio ar privalomojo darbo. Detaliau apie priverstinį elgetavimą bus kalbama sekančiame skyriuje. Direktyva 2011/36/ES padarė pozityvų poslinkį kalbant apie asmens pažeidžiamumo sąvoką, jos apibrėžimą pateikė Direktyvos 2 straipsnis, be to apibrėžė ir „išnaudojimą įtraukiant į kitas nusikalstamas veikas“ sąvoką. Taip pat, ši direktyva atspindi griežtėjančią Europos Sąjungos politiką prekybos žmonėmis srityje, t.y. pastebima bausmių griežtėjimo tendencija, priešingai nei Pamatiniame sprendime 2002/629/TVR, atsiranda imperatyvi nuostata - už prekybos žmonėmis nusikaltimą, nesant kvalifikuojančių požymių, nurodytų Direktyvos 2011/36/ES 4 straipsnio 2 dalyje, turi būti nustatoma ne mažesnė nei penkeri metai laisvės atėmimo bausmė, o esant kvalifikuojantiems požymiams – ne mažesnė nei dešimt metų laisvės atėmimo bausmė (Urbelionytė, 2012, p. 1148). Tačiau griežtėjančią Europos Sąjungos baudžiamąją politiką prekybos žmonėmis srityje atskleidžia ne tik laisvės atėmimo bausmės viršutinės ribos didinimas, bet ir įtraukta nauja atsakomybė sunkinanti aplinkybė – nusikalstamos veikos padarymas atliekant savo pareigas valstybės tarnyboje.

Nors Direktyva 2011/36/ES tiesiogiai nepateikia išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms sąvokos, o nukreipia į 1930 m. TDO Konvencijoje Nr. 29 dėl priverstinio ar privalomojo darbo, svarbu išnaudojimo priverstiniam darbui sąvokos nepainioti su ypatingai išnaudojamo darbo sąlygomis apibrėžimu, kuris įtvirtintas 2009/52/EB Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje. Ypatingai išnaudojamo darbo sąlygos pagal šią direktyvą yra „darbo sąlygos, įskaitant tas sąlygas, kurios atsiranda dėl diskriminacijos dėl lyties ar kitų priežasčių,

kai yra labai didelė disproporcija, palyginus su teisėtai dirbančių darbuotojų darbo sąlygomis, ir kai jos, pavyzdžiui, daro poveikį darbuotojų sveikatai bei saugai ir yra nesuderinamos su žmogaus orumu.“ Šiame apibrėžime nėra paminėtos jokios prievartos priemonės, esmė krypsta į darbo sąlygas ir iš to kylančius pavojus. Iš esmės, tokios sąlygos atsiranda, kai labai nukrypstama nuo darbo teisės aktuose ir kituose teisinėse nuostatuose įvardintų darbo sąlygų, kurios apima - atlygį, darbo valandas, atostogas, saugumą darbe, padorų bei pagarbų elgesį su darbuotojai (Nepriklausomo žmogaus teisių propagavimo ir apsaugos Europos Sąjungoje kompetencijos centras, 2015). Tuo tarpu priverstinio darbo kaip prekybos žmonėmis formos esmė yra būtent prievartos priemonių naudojimas ir priešingumas asmens laisvei, pripažįstant išnaudojimą priverstiniam darbui kaip prekybos žmonėmis formą, atsiranda galimybė inkriminuoti sutaptį kartu su prekybos žmonėmis požymiu.

2021 m. prekybos žmonėmis aukų skaičius siekė 49.6 milijonus, iš kurių 27.6 milijonai yra tapę priverstinio darbo aukomis, tai reiškia, kad net daugiau nei pusė prekybos žmonėmis aukų yra išnaudojamos priverstiniam darbui (Global Estimates of Modern Slavery, 2022, p.2). Europos Sąjungoje 2019-2020 m. prekybos žmonėmis išnaudojimo priverstiniam darbui aukų skaičius padidėjo 13 proc. palyginus su 2017-2018 m. laikotarpiu (Europos Komisija, ketvirtoji ataskaita). Atsižvelgiant į didelį ir toliau didėjantį prekybos žmonėmis aukų skaičių, tampa aišku, kad toks nusikaltimas pasireiškia daugelyje pasaulio valstybių ir taip įgyja tarpnacionalinį požymį. Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. direktyvoje yra aiškiai nurodyta, jog „prekybos žmonėmis prevencija ir kova su ja yra prioritetas Sąjungos ir valstybių narių uždavinys.“ O Europos Komisijos ataskaitoje Europos Parlamentui ir Tarybai (Antroji kovos su prekyba žmonėmis..., 2018) yra įvardinama kokiuose sektoriuose yra dažniausiai išnaudojamos prekybos žmonėmis aukos: statybos, žemės ūkio ir miškininkystės, gamybos, maitinimo paslaugų, priežiūros paslaugų, valymo paslaugų ir namų ūkio darbų, pramogų, žvejybos, apgyvendinimo paslaugų, mažmeninės prekybos ir transporto sektoriuose. Svarbu paminėti, kad tokio nusikaltimo kaip išnaudojimas priverstiniam darbui nesustabdo valstybinės sienos, kaip minėta anksčiau, jis yra tarpnacionalinio pobūdžio (aukos ne tik išnaudojamos gimtoje valstybėje, bet ir gabenamos į kitas), todėl šalys, norinčios efektyviai kovoti su prekyba žmonėmis privalo bendradarbiauti su kitomis pasaulio valstybėmis, Europos Sąjungoje - su Europolu ir Eurojustu bei steigti bendras tyrimų grupes (Direktyva 2011/36/ES).

Nepaisant visų įvairių suinteresuotų subjektų pastangų, tendencijos prekybos žmonėmis srityje vis tiek kinta, dėl šios priežasties Europos Komisija 2022 m. gruodžio 19 d. pateikė

pasiūlymą pakeisti Direktyvą 2011/36/ES. Šiame pasiūlyme yra nustatytos trys tarpvalstybinės teisėkūros priemonės: a) direktyvoje konkrečiai atsižvelgiama į internetinės erdvės aspektą; b) į išnaudojimo formų sąrašą yra įtraukiama priverstinė santuoka ir neteisėtas įvaikinimas; c) nustatomi du privalomieji sankcijų juridiniams asmenims režimai.

Kalbant apie internetinės erdvės aspektą, pasiūlyme yra minima, jog technologijų pažanga leidžia prekeiviams žmonėmis nuotoliniu būdu verbuoti, reklamuoti ir išnaudoti aukas, bei internete plačiai dalytis išnaudojimo medžiaga, dėl tų pačių technologinių priemonių sunkiau nustatyti nusikaltimą, nusikaltėlius ir atsekti nusikalstamosioms veikoms vykdyti naudojamus pinigus bei iš nusikalstamos veikos gaunamą pelną. Pasiūlyme toks reiškinys yra įvardijamas kaip „prekybos žmonėmis skaitmenizacija“, kuri vis didėja, dėl to reikia stiprinti baudžiamosios teisės atsaką į technologijų skatinamas nusikalstamas veikas. Taigi, siūloma įterpti naują 2a straipsnį, kuriame būtų aiškiai nurodyta, kad 2 straipsnio 1 dalyje išdėstytos tyčinės veikos ir priemonės, taip pat išnaudojimas (kaip apibrėžta 2 straipsnio 3 dalyje), apima veiksmus, atliktus naudojant informacines ir ryšių technologijas. Tokiu siūlymu automatiškai pasikeistų prekybos žmonėmis ir išnaudojimo apibrėžimai, kadangi būtų įtraukti veiksmai, atlikti naudojant informacines ir ryšių technologijas. 2019 m. GRETA ataskaitoje apie Europos Tarybos Konvencijos dėl Lietuvos veiksmų prieš prekybą žmonėmis buvo pažymėta, kad Lietuva turi įtvirtinti priemones, skirtas užkirsti kelią prekybos žmonėmis aukų verbavimui priverstiniam darbui internetu (GRETA, 2019, p.15). Lietuva į tokią rekomendaciją pateikė atsakymą apie Užimtumo tarnybos kontroliuojamą skelbiamų laisvų darbo vietų turinį, o apie laisvą darbo vietą Užimtumo tarnybos interneto svetainėje yra skelbiama tik atitikus visus reikalavimus: nurodytas konkretus darbdavys, kuris sudaro darbo sutartį arba įdarbina lygiaverčių teisinių santykių pagrindu, o laisvų darbo vietų užsienyje turinį kontroliuoja ir EURES tarnyba (Report submitted by the authorities of Lithuania, 2020, p. 6). Tačiau toks atsakas, autorės nuomone, nėra pakankamas, kadangi asmenys gali ieškoti darbo per skelbimus, socialinius tinklus bei kitus portalus, skirtus darbo skelbimams publikuoti. Dėl technologijų naudojimo darant šią nusikalstamą veiką sutinkame dvejopų nuomonių, antai Vokietijos organizacija prieš prekybą žmonėmis (trumpinant – KOK) atkreipia dėmesį, kad lyginant išnaudojimą priverstiniam darbui su seksualinio pobūdžio išnaudojimu, technologijų naudojimas verbuojant asmenis priverstiniam darbui yra mažiau paplitęs, taip yra todėl, kad priverstinio darbo aukos dažniausiai būna įdarbinamos iš marginalizuotų vietovių, kuriose galimybė naudotis moderniomis technologijomis gali būti ribota, iš to seka išvada, kad

internetiniam įdarbinimui priverstinio darbo srityje trukdo technologijų atotrūkis tarp aukų ir nusikaltėlių. (KOK, 2022 p.22)

Taip pat, siekiant užtikrinti, kad nacionalinės teisinės sistemos apimtų vis daugiau prekybos žmonėmis tikslų, šiuo pasiūlymu yra siekiama išplėsti nebaigtinį išnaudojimo formų sąrašą ir į jį įtraukti priverstinę santuoką ir neteisėtą įvaikinimą. Verta paminėti, kad šios išnaudojimo formos jau yra numatytos BK atitinkamuose straipsniuose². Kalbant apie sankcijas juridiniams asmenims, šiuo pasiūlymu siekiama sustiprinti baudžiamosios teisenos sistemos atsaką į nusikalstamas veikas, padarytas juridinių asmenų naudai, pakeičiant neprivalomą sankcijų režimą dviem skirtingais privalomais režimais, taikomais standartinių ir sunkinančiomis aplinkybėmis padarytų nusikalstamų veikų atvejais, kadangi šiuo metu galiojantis neprivalomas sankcijų juridiniams asmenims režimas bei jo perkėlimo į nacionalinę teisę ir taikymo valstybėse narėse mastas nepakankamai atitinka Direktyvos 2011/36/ES tikslus.

Išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms kontekste, naujausia priimta priemonė, skirta kovai su priverstiniu darbu yra Europos Parlamentas 2022 m. birželio 9d. priimta rezoliucija dėl naujos prekybos priemonės, kuria siekiama uždrausti produktus, pagamintus naudojant priverstinį darbą. Ši priemonė atsirado dėl to, kad priverstinis darbas stabdo inovacijas ir našumą, o jį remiančioms įmonėms bei vyriausybėms suteikia nesažiningą konkurencinį pranašumą, taip pat priverstinis darbas stabdo darnų vystymąsi ir daro neigiamą poveikį iš kartos į kartą perduodamam skurdui, nelygybei ir valdymui, skatina korupciją ir neteisėtus finansinius srautus, taip pat moterys ir mergaitės sudaro 61 proc. priverstinį darbą dirbančių asmenų, o darbuotojams migrantams ypač dažnai kyla priverstinio darbo pavojus, dėl COVID-19 pandemijos ši padėtis pablogėjo ir kt. Kalbant apie COVID-19 pandemijos poveikį, nusikaltėliai gali turėti prieigą prie didesnio asmenų skaičiaus, patiriančių ekonominę nelaimę, tokie asmenys yra labiau linkę priimti bet kokio darbo galimybę. Išlaugusi pigios darbo jėgos paklausa gali veikti kaip traukos veiksnys, išprovokuojantis galimą prekybos žmonėmis ES padidėjimą (Europol, 2020). Apžvelgus išvardintas aplinkybes, galima pastebėti, kad situacija dėl priverstinio darbo Europos Sąjungoje kol kas ne gerėja, o išnaudojimo priverstiniam darbui aukų skaičius per pastaruosius penkerius metus sparčiai auga ir beveik padvigubėjo (Europos Parlamento ir Tarybos pasiūlymas, 2022), dėl to imtasi

---

² Priverstinė santuoka yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147 straipsnio 1 dalyje, o neteisėtas įvaikinimas yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 157 straipsnio 1 dalyje.

papildomų kovai su priverstiniu darbu priemonių. Valdis Dombrovskis³ komentuodamas rezoliuciją, tiki, jog ji tikrai atneš realių pakeitimų kovojant su šiuolaikine vergove (*Press release*, 2022).

Taigi, prekybą žmonėmis reiktų suprasti kaip nusikaltimą, kuriuo asmenys yra verbuojami, vežami, perduodami, laikomi ar priimami, įskaitant tų asmenų kontrolės perėmimą ar perdavimą, grasinant arba panaudojant jėgą ar kitokią prievartą, pagrobiant, sukčiaujant arba apgaule, piktnaudžiaujant padėtimi arba pasinaudojant asmens pažeidžiamumu, duodant arba gaunant pinigų ar naudos siekiant kitą asmenį kontroliuojančio asmens sutikimo, kai tokios veikos tikslas yra išnaudojimas. Pagal Europos Sąjungos norminius aktus, yra skiriamos išnaudojimo formos – asmenų prostitucijos išnaudojimas, kitoks seksualinis išnaudojimas, priverstinis darbas ar paslaugos, įskaitant elgetavimą, vergiją ar į vergiją panašią praktiką, priverstinę tarnystę, išnaudojimą įtraukiant į nusikalstamą veiką, organų išėmimą, priverstinę santuoką ir kt., šis išnaudojimo formų sąrašas nėra baigtinis. Kaip matome iš pateiktos sąvokos, prekyba žmonėmis sudaro prielaidas tolimesniam asmens išnaudojimui, tačiau pačio išnaudojimo neapima. Mūsų nacionalinėje baudžiamojoje teisėje buvo nuspręsta, kad išnaudojimas yra kriminalizuotas savarankiškose normose, kaip antai BK 147¹ straipsnis „Išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms“.

---

³ Vykdomasis pirmininko pavaduotojas ir už prekybą atsakingas Komisijos narys

2. Išnaudojimo priverstiniam darbui nusikalstamos veikos sudėties analizė

2.1 Saugoma vertybė ir nukentėjęs asmuo

Kalbant apie nusikalstamos veikos objektą, Lietuvos baudžiamosios teisės doktrina vartoja teisinio gėrio terminą, tokie gėriai pagal G. Švedą gali priklausyti tiek žmogui (gyvybė, sveikata, nuosavybė ir kt.), tiek visuomenei (teritorijos neliečiamybė, valstybės suverenitetas ir kt.). Nusikalstama veika kaip tik kėsina į tokius gėrius, kurie Lietuvoje yra saugomi BK normomis, taigi nusikalstama veika kėsina ne į bet kokius gėrius, o į teisinius – įtvirtintus teisės normose. Kiekvienos nusikalstamos veikos pavojingumas ir pasireiškia tuo, į kokį gėrį ji kėsina, tradiciškai, baudžiamojo įstatymo saugomi gėriai turi visuomeninę reikšmę. Taigi, tiesioginis nusikalstamos veikos objektas yra „baudžiamojo įstatymo saugomas teisinis gėris, į kurį kėsina konkrečia nusikalstama veika.“ (Švedas, 2019, p. 188). Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra numatyta, kurie teisiniai gėriai turi būti saugomi ir ginami – gyvybė (19 str.), laisvė (20 str.), orumas (21 str.), Lietuvos valstybės teritorija (10 str.), nuosavybė (23 str.), būsto neliečiamumas (24 str.). Nenustačius baudžiamajame įstatyme saugomo gėrio, negalėsime laikyti tokios veikos kaip nusikalstamos, teisingai nustačius nusikalstamos veikos objektą geriau suvokiama veikos teisinė prigimtis, jos turinys ir forma, lengviau atskirti veika nuo kitų panašių nusikalstamų veikų ar kitų teisės pažeidimų (Švedas, 2019, p. 189).

Išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms yra kriminalizuotas BK XX skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus laisvei“. Taigi, rūšinis šiam skyriui priklausančios nusikalstamos veikos objektas yra asmens laisvė. Asmens laisvė yra saugoma svarbiuose tarptautiniuose dokumentuose, tokiuose kaip Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, kurios 3 straipsnis nurodo, jog „*Kiekvienas turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens saugumą.*“ Taip pat, šios deklaracijos 4 straipsnyje yra įvardinama, jog *niekas negali būti laikomas vergijoje ar nelaisvas, taip pat šis straipsnis uždraudžia visų formų vergiją ir prekybą vergais.* Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija bei Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija taip pat gina asmens teisę į laisvę ir draudžia priverstinį darbą. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14, 5 straipsnyje numato baigtinį išimčių sąrašą, kuomet asmens laisvė visgi gali būti atimta – „1) kai asmuo teisėtai kalinamas pagal kompetentingo teismo nuosprendį; 2) kai asmuo teisėtai sulaikomas ar kalinamas dėl to, kad neįvykdė teismo teisėto sprendimo, arba kai norima garantuoti kokios nors įstatymo nustatytos prievolės vykdymą; 3) kai asmuo teisėtai

sulaikomas ar įkalinamas, kad būtų pristatytas kompetentingai teismo institucijai, pagrįstai įtariant jį padarius nusikaltimą ar kai pagrįstai manoma, jog būtina neleisti jam padaryti nusikaltimo, arba manoma, jog jis, padaręs tokį nusikaltimą, gali pabėgti; 4) kai nepilnamečiui atimama laisvė pagal teisėtą sprendimą atiduoti jį su auklėjimu susijusiai priežiūrai arba kai jis teisėtai įkalinamas, kad būtų pristatytas kompetentingai institucijai; 5) kai teisėtai atimama laisvė galintiems platinti užkrečiamąsias ligas asmenims, psichiškai nesveikiems asmenims, alkoholikams, narkomanams ar valkatoms; 6) kai asmuo teisėtai sulaikomas ar kalinamas dėl to, kad negalėtų be leidimo įvažiuoti į šalį, arba kai yra pradėtas asmens išsiuntimo ar išdavimo kitai valstybei procesas.“ Kaip minėta, asmens laisvė yra saugoma ir aukščiausiam Lietuvos Respublikoje veikiančiame teisės akte, kilusiame iš tautos susitarimo – Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kuri aiškiai nurodo, jog žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines, o žmogaus laisvė neliečiama. Taip pat, svarbu paminėti, kad pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją 28 straipsnį žmogaus laisvė taip pat nėra absoliuti, t.y. „Igyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių.“ Tai reiškia, kad asmens laisvė gali būti suvaržoma atsižvelgiant į kitų žmonių teises ir laisves bei įstatyme numatytais atvejais. Pagal Lietuvos teismų praktiką, asmens laisvė kaip saugoma vertybė yra suprantama ne tik kaip fizinė laisvė (galimybė daryti kūno judesius, judėti erdvėje, pasirinkti buvimo vietą), bet ir kaip valios laisvė (asmens gebėjimas nuspręsti ir veikti savarankiškai, pasirinkti savo elgesio variantą, rinktis iš keleto apsisprendimo ir veikimo alternatyvų), kito žmogaus valios laisvės pažeidimas reiškia atėmimą galimybės pačiam pasirinkti elgesio variantą, priversti asmenį elgtis taip, kaip nori kaltininkas, palenkti jo valią, įgyti jo laisvę varžančią kontrolę ir pan. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-57-788/2022).

Apibrėžus išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms rūšinį objektą, galime pereiti prie šios nusikalstamos veikos tiesioginio objekto. Teismai bendrai aiškina BK 147¹ straipsnio ginamą vertybę – tai asmens laisvė pasirinkti veiklą (dirbti darbą ar teikti paslaugas) nepriklausomai nuo kitų valios (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-42-628/2021; 2K-288-648/2018). Iš esmės, išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms tiesioginis objektas yra asmens laisvė pasirinkti, kokį darbą jam dirbti ar kokias paslaugas teikti. Apibrėžiant laisvę pasirinkti, kokį darbą dirbti reiškia, kad darbas suprantamas plačiąja prasme ir gali būti traktuojamas kaip bet kokio pobūdžio užsiėmimas, darbas, verslas ir kitos veiklos. Darbas gali būti tiek fizinio tiek protinio pobūdžio, tiek draudžiamas, tiek

nedraudžiamas, taip pat reikšmės kvalifikavimui neturi, ar asmuo verčiamas dirbti legaliai, ar nelegaliai (Baranskaitė, 2009, p.171). Tačiau būtina atsižvelgti į tai, jog yra TDO Konvencijoje dėl priverstinio ar privalomojo darbo bei Lietuvos Respublikos konstitucijoje yra numatytos išimtys, kurios nebus pripažįstamos priverstiniu darbu, t.y. priverstiniu darbu nebus pripažįstami atvejai, kai asmuo įpareigojamas kompetentingų institucijų dirbti karo, okupacijos, nepaprastosios padėties atvejais ir kt. Toks sąrašas patvirtina, kad asmens laisvė, kokį darbą dirbti ar kokias paslaugas teikti nėra absoliuti.

Atsižvelgus į tai, jog išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju, nukentėjusysis yra verčiamas dirbti tam tikrą darbą ar teikti tam tikras paslaugas prieš savo valią, BK XX skyrius „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus laisvei“ šiam straipsniui yra paskirtas teisingai, nes išnaudojimu priverstiniam darbui ar paslaugoms yra pažeidžiama asmens valios laisvė. Šia nusikalstama veika taip pat gali būti pažeidžiami ir tokie fakultatyvūs objektai, kaip – asmens sveikata, asmens socialinės teisės, verslo tvarka. Kalbant apie asmens sveikatą, neretai išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms bylose kaltininkai nesuteikia nukentėjusiesiems reikiamų saugių darbo bei apgyvendinimo sąlygų, antai vienoje byloje nukentėjusieji buvo kandžiojami blakių (Lietuvos apeliacinio teismo nutartis Nr. 1S-256-495/2017). Asmens socialinių teisių pažeidimu galime laikyti atvejus, kuomet asmeniui nėra suteikiamas teisingas apmokėjimas už darbą, socialinė apsauga, teisė į poilsį, atostogas, teisė į sveikatos priežiūrą, dažniausiai išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju kaltininkai vengia suteikti nukentėjusiesiems tokias teises. Kalbant apie verslo tvarką, būtina pabrėžti, kad apskritai iš prekybos žmonėmis gaunamas pelnas visame pasaulyje siekia apie 150 milijardų dolerių, daugiausia pelno atneša seksualinis išnaudojimas ir priverstinis darbas (TDO, Pasaulinis šiuolaikinės vergovės vertinimas, 2017).

Nukentėjusiuoju nuo išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms gali būti bet koks fizinis asmuo, nepriklausomai nuo jo lyties, amžiaus, sveikatos ir kitų subjektyviųjų aspektų. Tuo tarpu Europos Sąjungos teisė pripažįsta lytims specifinį prekybos žmonėmis fenomeną (Direktyva 2011/36/ES), tai reiškia, kad dažnai moterimis, vyrais bei vaikais prekiaujama skirtingais tikslais, kalbant apie išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms, aukos identifikavimas priklauso nuo daug veiksnių: šalies, kurioje vykdoma veika, socialinės aplinkos, kultūrinės aplinkos ir kt. Taip pat svarbu nustatyti ir priverstinio darbo rūšį, pavyzdžiui, statybų ir žemės ūkio sektoriuose dažniausiai priverstinio darbo auka tampa vyras, o vergovės buityje atveju – moteris, tačiau toks skirstymas nereiškia, jog nepasitaiko išimčių.

Teisės ir sociologijos mokslininkai teigia, jog dažniausiai į prekybos žmonėmis priverstiniam darbui pinkles įkliūna socialiai pažeidžiami asmenys, t.y. labai jauni ar pagyvenę vyrai, asocialūs, socialiai rizikos grupei priklausantys asmenys. A. Gutauskas išvelgia, jog dažniausiai tai būna kaimo gyventojai. M. Karalius savo darbe „Ar saugu siekti teisingumo?“ pritaria A. Gutausko nuomonei ir pateikia išsamesnę priverstinio darbo aukų charakteristiką – tai visokeriopai pažeidžiami mūsų visuomenės nariai, dažniausiai turintys skurdo, nedarbo ar prastai apmokamo darbo patirtis, taip pat tokie asmenys yra patyrę bet kokios rūšies prievartą šeimoje (fizinę, psichologinę, seksualinę), dėl to stokoja kokybiškų ir nesmurtinių socialinių ryšių, gali netgi turėti gyvenimo globos įstaigose patirtį. Maža to, Lietuvoje vyrauja visuomenės praktika tokius asmenis gėdinti, socialiai pažeidžiami asmenys yra kaltinami tingumu, patiklumu, vadinami tokiais epitetais kaip „išlaikytiniai“, tampa savotiškais pajuokos objektais, tokia vyraujanti asmenų gėdinimo tendencija dar labiau apsunkina aukų identifikavimą. Autorė pritaria tokioms išvalgoms ir prideda, jog svarbu šviesti visuomenę ir parodyti, kokios gali būti neapgalvotų pasisakymų ir nusistatymų pasekmės, kaip pavyzdys, vis dar vyrauja visuomeninė nuomonė, jog vyrai negali būti priverstinio darbo aukomis, nes tai prieštarauja jų „stipriosios lyties“ įvaizdžiui, kurį puoselėja visuomenė, todėl vyrai aukos gėdinasi kreiptis į teisėsaugos institucijas.

Aukos identifikavimą apsunkina ir išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms kaip nusikaltimo latentiskumas. Lietuvoje 2021 m. 10 asmenų buvo pripažinti nukentėjusiais nuo prekybos žmonėmis priverstiniam darbui, iš kurių 3 vyrai ir 1 moteris buvo išnaudojami priverstiniam darbui žemės ūkyje, 3 moterys buvo išnaudojamos priverstiniam darbui tekstilės pramonėje, 1 vyras buvo išnaudojamas priverstiniam darbui masažo salone, 1 vyras buvo išnaudojamas priverstiniam darbui autoservise ir 1 vyras buvo išnaudojamas priverstiniam darbui namų ruošos darbams (Vidaus reikalų ministerija, 2021, p.6). Verta paminėti, jog iš visų prekybos žmonėmis formų, daugiausia asmenų buvo pripažinti nukentėjusiais būtent nuo išnaudojimo priverstiniam darbui. Matome, jog ES pripažįstamas lytimis specifinis fenomenas pasiteisina tik iš dalies, todėl labai svarbu kiekvieną atvejį vertinti individualiai. Taip pat, pažvelgus į tai, koks skaičius nukentėjusiųjų nurodytas Vidaus reikalų ministerijos ataskaitoje ir kokį aukų skaičių pateikia TDO⁴ galima preziumuoti, jog Lietuvoje į teisėsaugos institucijų akiratį patenka tik nedidelė aukų dalis, to priežastis galime išskirti šias: nepakankamas visuomenės narių informuotumas tiek apie patį nusikaltimą, tiek apie pagalbos ir apsaugos

---

⁴ TDO pateikia, kad 2021m. priverstinio darbo aukomis yra tapę 27.6 mil. asmenų

priemonės, prekeivių žmonėmis vykdomas aukų verbavimas, gąsdinimas, grasinimai tiek nusikalstamos veikos vykdymo metu, tiek po jos (pavyzdžiui, jau vykstant ikiteisminiam tyrimui) ir be abejo prie to prisideda ir aukos gėdinimo tendencija, dėl kurios auka nenori drąsiai apie tai kalbėti su pačiais artimiausiais žmonėmis ir tuo labiau su teisėsaugos pareigūnais. Būtina paminėti ir kalbos barjerą, kai auka yra svetimoje valstybėje. Tačiau S. Nikartas pabrėžia, kad duomenys, kuriuos surenka teisėsaugos institucijos ne visuomet būna tikslūs, pavyzdžiui, jei auka į užsienio šalį įvežama su padirbtu pasu, duomenys apie asmens amžių ir pilietybę būna klaidingi. Matome, kad gali būti ir tokių atvejų, kuomet nukentėjęs asmuo nenori ir atsisako būti pripažįstamas šio nusikaltimo auka dėl šios ir jau anksčiau įvardintų aukos identifikavimo problemų ikiteisminio tyrimo procese. Kalbant apie atsisakymą pripažinti save šio nusikaltimo auka, galima ir tokia situacija, kai asmuo yra išnaudojamas, tačiau to nesuvokia dėl savo neveiknumo darbine teisine prasme, t.y. asmuo negali savo veiksmais įgyti darbo teises ir sukurti darbo pareigas. Pavyzdžiui, galima situacija, kai nukentėjęs yra protiškai neįgalus arba mažametis, o jo artimieji liepia jam elgetauti. Sprendžiant klausimą, ar taikant išnaudojimo priverstiniam darbui straipsnį ši aplinkybė turės reikšmės, autorės nuomone, kvalifikuojant veiką kaip išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms nukentėjusiojo asmens darbinis teisinis veiksnys neturi įtakos.

Pažymėtina, kad pagal BK išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju nukentėjusiųjų asmenų kiekis neturi teisinės reikšmės sankcijų riboms, t.y. nėra numatytas kvalifikuojantis požymis, kai išnaudojami du ar daugiau asmenų. Tai reiškia, kad kaltininkams negresia griežtesnė baudžiamoji atsakomybė, jei jie pasirenka tęstine veika išnaudoti ne vieną asmenį, o kelis, kadangi bausmė bus skiriama tos pačios straipsnio dalies sankcijos ribose. Kituose BK straipsniuose, susijusiuose su prekyba žmonėmis yra įtvirtintas toks kvalifikuojantis požymis, kai veika padaroma dviem ar daugiau asmenų, pavyzdžiui, prekybą žmonėmis reglamentuojančiame 147, taip pat ir vaiko pirkimą ar pardavimą reglamentuojančiame 157 straipsnyje. Svarbu paminėti, kad vaiko išnaudojimas priverstiniam darbui irgi nėra numatytas kaip kvalifikuojantis požymis, atskiros specialiosios normos vaikų išnaudojimui priverstiniam darbui taip pat nėra numatyta. Įvertinus tai, svarstyтина, ar BK 147¹ straipsnio 2 dalis neturėtų būti papildyta įterpiant prie kvalifikuojančių požymių veikos padarymą dviem ar daugiau asmenų, bei veikos padarymą vaikui.

Taigi, išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms tiesioginis objektas yra asmens laisvė pasirinkti veiklą (dirbti darbą ar teikti paslaugas, įskaitant elgetavimą) nepriklausomai

nuo kitų valios, o fakultatyvieji objektai, kurie yra pažeidžiami šia nusikalstama veika - asmens sveikata, asmens socialinės teisės, verslo tvarka. Išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nukentėjusiuoju gali būti tiek suaugęs, tiek vaikas, tiek darbine teisine prasme neveiksnius asmuo.

2.2. Veika ir jos padarymo būdas, veikos baigtumas

Objektyviuosius nusikalstamos veikos požymius sudaro veika (neteisėtas vertimas dirbti tam tikrą darbą ar teikti tam tikras paslaugas, įskaitant elgetavimą) ir bent vienas numatytas veikos padarymo būdas. Iš BK 147¹ straipsnio dispozicijos matyti, kad šiame straipsnyje nustatyta baudžiamoji atsakomybė kyla tam, kas neteisėtai vertė nukentėjusįjį dirbti tam tikrą darbą ar teikti tam tikras paslaugas panaudojant bent vieną valią palenkiantį būdą.

Praeitame skyriuje buvo nurodyta, jog išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju, priverstinis darbas bei paslaugos yra suprantamas plačiąja prasme, t.y. darbas gali būti traktuojamas kaip bet kokio pobūdžio užsiėmimas, darbas, verslas ir kitos veiklos. Darbas gali būti tiek fizinio tiek protinio pobūdžio, tiek draudžiamas, tiek nedraudžiamas, taip pat reikšmės kvalifikavimui neturi, ar asmuo verčiamas dirbti legaliai, ar nelegaliai (Baranskaitė, 2009, p.171). BK kriminalizuoja būtent neteisėtą vertimą dirbti tam tikrą darbą ar teikti tam tikras paslaugas, todėl būtina atsižvelgti į priverstinio darbo išimtis, numatytas Lietuvos Respublikos konstitucijos 48 straipsnyje – priverstiniu darbu nebus pripažįstama tarnyba kariuomenėje ar ją pakeičianti alternatyvioji tarnyba, piliečių darbas karo, stichinės nelaimės, epidemijos ar kitais ypatingais atvejais, taip pat priverstiniu darbu nebus laikomas įstatymo reguliuojamas teismo nuteistųjų darbas. Tokie vertimai atlikti darbą ar teikti tam tikras paslaugas yra laikomi teisėtais ir negali būti kvalifikuojami pagal BK 147¹ atitinkamą dalį.

Priverstinis elgetavimas yra suprantamas kaip išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms rūšis, todėl priverstinio elgetavimo sąvoką reikia aiškinti per TDO Konvenciją Nr. 29 dėl priverstinio ar privalomojo darbo (Gutauskas, 2015, p.63). Norint nustatyti priverstinį elgetavimą, turi būti nurodyti visi priverstinio darbo ar paslaugų požymiai – priverstinis elgetavimas turi būti išreikalautas prievarta, grasinant nuobauda ir kurio asmuo nesutiko atlikti sava valia. Vienoje byloje teismas kvalifikavo kaltinamųjų veiksmus kaip išnaudojimą priverstiniam darbui, įskaitant elgetavimą, nes jie pasinaudodami nukentėjusiojo pažeidžiamumu bei priklausomumu dėl jauno amžiaus, lengvo protinio atsilikimo, sunkios materialinės padėties, gyvenamosios vietos neturėjimo, asmens dokumento ir mokėjimo instrumento paėmimo, naudodami jo atžvilgiu psichinį bei fizinį smurtą, neteisėtai vertė jį dirbti ir elgetauti – nukentėjusysis buvo vežamas elgetauti prie prekybos centro.

Kaip ir prekybos žmonėmis atveju, išnaudojimui priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju nėra būtina nustatyti, kad nukentėjusysis būtų visiškai praradęs laisvę, tai reiškia, kad

pakanka nustatyti ir dalinį asmens laisvės suvaržymą, nesuderinamą su normaliais darbo santykiais civilizuotoje visuomenėje (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-57-788/2022). Išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju, veika išreiškia neteisėtą kaltininko įgaliojimų aukos atžvilgiu realizavimą, o veikos padarymo būdas parodo ribą, atskiriančią išnaudojimą nuo savanoriško darbo, t.y. identifikuoja veikos priešingumą laisvei. Esminis kriterijus, norint veiką kvalifikuoti kaip išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms yra nustatyti, kad asmuo buvo verčiamas tą daryti prievarta, t.y. reikia nustatyti asmens laisvę varžančios kontrolės kriterijų. A. Gutauskas išskiria netiesioginę laisvę varžančią kontrolę ir tiesioginę laisvę varžančią kontrolę. Netiesioginės laisvės varžančios kontrolės atveju, be abejo, yra pažeidžiama asmens valios laisvė, tačiau tokį pažeidimą yra sunkiau įrodyti, nes jis nėra akivaizdus. Dažniausiai tai būna užmaskuota tam tikru kaltininko ir aukos susitarimu, kai auka sutinka būti išnaudojama, tačiau toks aukos sutikimas nepaneigia šio sandorio priešingumo asmens laisvei, taip pat A. Gutausko nuomone, tokia netiesioginė laisvę varžanti kontrolė yra būdinga nelegalioms žmonių išnaudojimo veiklos sritims, tokioms kaip: prostitucija, nelegalus darbas ir kt. Dar kartą svarbu pabrėžti, kad asmens sutikimas būti išnaudojamam negali būti traktuojamas kaip savanoriškas nukentėjusiojo veiksmas, jei yra nustatomas vienas iš nusikalstamos veikos padarymo būdų. Taip pat, kaip ir sumokėjimas už darbą savaime nereiškia, kad nebuvo priverstinio darbo fakto. Ir priešingai, jei nėra nustatyta, kad prieš asmenį buvo naudojama prievarta, veika nebus kvalifikuojama kaip išnaudojimas priverstiniam darbui. Antai, baudžiamojoje byloje Nr. 1S-37-462/2008 Klaipėdos apygardos teismas panaikino žemesnės instancijos teismo sprendimą ir konstatavo, jog nebuvo nustatytas pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą dėl išnaudojimo priverstiniam darbui, nes nebuvo nustatytas nė vienas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147¹ straipsnyje nurodytas nusikalstamos veikos padarymo būdas, t.y. asmuo įsidarbino savo noru, tą įrodo darbo sutartis, leidimas laikinai gyventi ir dirbti užsieniečiui. Tačiau, tokia teismo nutartis yra kritikuotina, kadangi teismas nepripažino asmens priklausomumo požymio, nors nukentėjusiojo teisėtas buvimas šalyje tiesiogiai priklauso nuo to, ar jis yra darbo santykyje su konkrečiu darbdaviu, kuris yra nurodytas leidime dirbti ir gyventi šalyje.

Išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nusikaltimo sudėtis yra priskiriama prie formaliųjų ir jos baigtumo momentas siejamas ne su padariniais, bet su pačia veika, t.y. vertimu dirbti tam tikrą darbą ar teikti tam tikras paslaugas, įskaitant elgetavimą. Išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms laikomas baigtu pradėjus neteisėtai versti asmenį dirbti ar

teikti kitas paslaugas, elgetauti palaužiant nukentėjusiojo laisvę vienu iš BK 147¹ straipsnio dispozicijoje nurodytų būdų. Ar pavyksta minėtais būdais priversti nukentėjusį dirbti tam tikrą darbą ar teikti paslaugas, įskaitant elgetavimą, veikos kvalifikavimui pagal BK straipsnį reikšmės neturi. Verta paminėti, kad asmuo gali būti baudžiamas už pasikėsinimą įvykdyti šią nusikalstamą veiką pagal BK 22 straipsnį, pavyzdžiui gali būti situacija, kuomet prekeivis žmonėmis laiko asmenį, ketindamas jį priversti dirbti, tačiau asmuo pabėga prekeiviui nespėjus atlikti jokio realaus vertimo veiksmo, tuomet tokia veika gali būti kvalifikuojama kaip prekybos žmonėmis atitinkamas straipsnis ir pasikėsinimas išnaudoti žmogų priverstiniam darbui. Rengimosi padaryti nusikalstamą veiką atveju, situacija yra kitokia, kadangi pagal BK 21 straipsnio 1 dalį, asmuo atsako tik už rengimąsi padaryti sunkų ar labai sunkų nusikaltimą, atsižvelgiant į tai, kad BK 147 straipsnio 1 dalis yra priskiriama prie nesunkių nusikaltimų, tokiu atveju negalime bausti asmens už rengimąsi padaryti šią nusikalstamą veiką.

Nustačius išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms veiką, taip pat būtina nustatyti ir nusikalstamos veikos būdus. Analizuojant juos pastebima objektyviosios pusės elementų sąsaja su prekybos žmonėmis norma. BK 147¹ straipsnyje nurodyti alternatyvieji būdai, kuriais asmuo verčiamas dirbti tam tikrą darbą, teikti tam tikras paslaugas, įskaitant elgetavimą - panaudojant fizinį smurtą, panaudojant grasinimus, apgaulę ar kitus 147 straipsnyje nurodytus būdus: kitaip atimant galimybę priešintis, pasinaudojant nukentėjusiojo asmens priklausomumu ar pažeidžiamumu, priimant ar sumokant pinigus, gaunant ar suteikiant kitokią naudą asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusį asmenį, jeigu kaltininkas žinojo arba siekė, kad nukentėjęs asmuo, nesvarbu, ar jis sutiko, būtų išnaudojamas priverstiniam darbui ar paslaugoms. Kadangi šie būdai yra alternatyvūs, baudžiamajai atsakomybei kilti užtenka, kad būtų padarytas bent vienas nurodytas būdas. Apžvelgus abu straipsnius galime pastebėti, jog gali būti panaudotas tiek tiesioginis smurtinis poveikis, tiek nesmurtinis poveikis (apgaulė, pasinaudojimas priklausomumu ar pažeidžiamumu ir kt.), priverčiantis asmenį elgtis prieš savo valią. Atsižvelgiant į tai, jog iš viso yra įvardijami 7 alternatyvūs išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms padarymo būdai, būtų pravartu išskirti klasifikaciją, kuri galėtų būti reikšminga individualizuojant bausmę:

1. nusikalstamos veikos padarymo būdai, susiję su kaltininko daromu aktyviu poveikiu nukentėjusiam asmeniui (fizinio smurto panaudojimas, grasinimai, kitoks atėmimas galimybės priešintis, apgaulė);

2. nusikalstamos veikos padarymo būdai, susiję su kaltininko pasinaudojimu tam tikra nepalankia nukentėjusio asmens situacija (pasinaudojimas asmens pažeidžiamumu, priklausomumu, nukentėjusiojo asmens buvimas kito asmens laisvę varžančioje kontrolėje, susijęs su tam tikros turtinės naudos perleidimu).

Tokia klasifikacija galėtų būti reikšminga individualizuojant bausmę, nes pirmoji kategorija yra labiau pavojinga nukentėjusiam asmeniui bei visuomenei, galima preziumuoti, kad šiuo atveju kaltininko pasiryžimas padaryti šią nusikalstamą veiką yra didesnis, o tai rodo, kad jis yra labiau linkęs nepaisyti visuomenės taisyklių. Antros kategorijos atveju, kaltininko moralinės savybės yra itin prastos, t.y. kaltininkas matydamas, jog nukentėjusysis kenčia nuo fizinių, psichinių, socialinių ar ekonominių veiksnių, tuo pasinaudoja ir dar labiau pablogina nukentėjusiojo būseną bei padėtį, tačiau tokie nusikalstamos veikos padarymo būdai kaltininkui yra lengvesni nei pirmosios kategorijos, t.y. nukentėjusį asmenį yra lengviau manipuliuoti bei palaužti, kai jis yra pažeidžiamas ar priklausomas. Todėl verta paminėti, kad pateikta klasifikacija yra sąlyginė, skirta daugiau sugrupuoti pagal įprastai pasitaikančias būdų apraiškas. Pavyzdžiui, apgaulė gali būti padaroma ir nepasakant nukentėjusiajam reikšmingos jo apsisprendimui informacijos, t.y. iš esmės, tai reiškia pasyvų elgesį. Vis dėlto dažniausiai veika padaroma aktyviai teikiant melagingą informaciją.

2.2.1. Nusikalstamos veikos padarymo būdai, susiję su kaltininko daromu aktyviu poveikiu nukentėjusiajam asmeniui

Remiantis doktrina, fizinio smurto panaudojimas yra aiškinamas kaip veiksmai, kuriais pažeidžiamas nukentėjusiojo asmens kūno neliečiamumas, žmogaus kūno audinių ar organų anatomicinis vientisumas arba jų funkcijos, siekiant įveikti nukentėjusiojo asmens galimą ar esamą pasipriešinimą (Mickevičius, 2009, p.164). Fizinio smurto gali būti tiek nukentėjusiojo mušimas, tiek smaugimas, priverstinis alkoholio, narkotinių ir kitų psichotropinių medžiagų sugirdymas, įskaitant žmogaus valią palenkiančius vaistus. Kalbant apie nukentėjusiojo asmens pasipriešinimą, neprivaloma jo demonstruoti aktyviais veiksmais, pavyzdžiui, šauktis pagalbos, gintis, pranešti teisėsaugos institucijoms, o užtenka pasyvios būsenos, nulemtos panaudoto fizinio smurto, kas suponuoja apie palaužtą pasipriešinimą. Veikos kvalifikavimui reikšmės neturi fizinio smurto pobūdis bei intensyvumas. Verta paminėti, jog smurtas nebūtinai turi būti panaudojamas tik prieš nukentėjusį, kadangi tokio smurto tikslas yra paveikti konkretų asmenį, jis gali būti panaudotas ir prieš trečiuosius asmenis (Gruodytė, 2021,

p. 137) Teismų praktikoje, išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms bylose dažniausiai yra nustatomas nukentėjusiojo asmens mušimas (kacasinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-42-628/2021; 2K-7-73-511/2021 bei Lietuvos apeliacinio teismo nutartis Nr. 1A-110-318/2019).

Grasinimas pagal Lietuvos BK 147¹ straipsnį yra laikomas psichinis smurtas, kuriuo siekiama nuslopinti nukentėjusiojo priešinimąsi ar ketinimą priešintis, palaužiant jo valią. Taigi, grasinimas yra traktuojamas kaip valios palaužimo priemonė. Atsižvelgiant į tai, galima daryti išvadą, kad grasinimų paskirtį, išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju, galime apibrėžti kaip kaltininko valios (priversti dirbti tam tikrą darbą ar teikti tam tikras paslaugas, įskaitant elgetavimą) primetimą aukai ir aukos elgesio kontrolės užtikrinimą (Baranskaitė, 2009, p.173). Tam, kad kaltinamojo veiksmai būtų pripažinti grasinimu jie turi atitikti realumo ir akivaizdumo kriterijus, visa tai vertinama pagal nukentėjusiojo suvokimą, t.y. kaip nukentėjusysis suvokia grasinimą. Nustatant grasinimo realumą atsižvelgiama į visas baudžiamosios bylos aplinkybes – nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, motyvus, santykius tarp kaltininko ir nukentėjusiojo, kaltininko asmenybę, aplinkybes, kurioms esant buvo grasinama ir kt. Grasinimai taip pat gali būti panaudoti tiek prieš nukentėjusįjį, tiek prieš trečiuosius asmenis, tačiau svarbu, kad grasinimo turinys būtų nukreiptas prieš nukentėjusįjį (Gruodytė, 2021, p.138). Grasinimo turinys yra apibūdinamas kaip veiksmai, kuriuos nepaklusus kaltininko vertimu dirbti tam tikrą darbą atliks kaltininkas (Baranskaitė, 2009, p.173). Baudžiamosios teisės doktrina pripažįsta visų formų grasinimą: išreikštą žodžiu, raštu, gestais ir kt. Tačiau verta paminėti, kad grasinimas turi pasižymėti konkretumu, jis negali būti abstraktus, tai reiškia, kad grasinimas turi numatyti konkrečius veiksmus, kurie atsisakius paklusti kaltininko vertimui dirbti tam tikrą darbą ar teikti tam tikras paslaugas bus padaryti nukentėjusiajam.

Kalbant apie apgaulę, pagal Lietuvos teismų praktiką toks nusikalstamos veikos padarymo būdas yra apibūdinamas kaip tyčinis žmogaus suklaidinimas, siekiant, kad toks žmogus dėl suklydimo savo noru elgtųsi pagal kaltininko pageidavimą (Lietuvos apeliacinio teismo nutartis Nr. 1A-110-318/2019). Pagal kasacinio teismo praktiką, apgaulė tiek prekybos žmonėmis, tiek išnaudojimo priverstiniam darbui bylose turi pasireikšti ne tik kaip suklaidinimas, apgavystė, bet kaip esminė nukentėjusiojo apgaulė, dėl kurios jis priima sau nenaudingą, finansiškai ar kitais aspektais žalingą sprendimą. Kaltininko panaudota apgaulė ir jos įtaka nukentėjusiajam turi būti lemiamą nukentėjusio asmens apsisprendimui (Lietuvos

Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-7-73-511/2021). Taip pat, apgaule bus pripažįstami tokie veiksmai, kaip: nenurodymas darbo sąlygų, užmokesčio, nuslėpimas tam tikrų faktų. Remiantis baudžiamosios teisės doktrina, apgaulė gali pasireikšti trimis formomis: netikrų žinių pranešimu, tiesos nutylėjimu, melagingais pažadais (Fedosiuk, 2007). Atsižvelgiant į teismų praktiką, bei baudžiamosios teisės doktriną, apgaulė išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju, pasireiškia kaip tyčinis nukentėjusiojo suklaidinimas, siekiant, kad jis savo noru dirbtų priverstinį darbą ar teiktų paslaugas, įskaitant elgetavimą pagal kaltininko pageidavimą ir ji yra esminė. Pavyzdžiui, apgaunama dėl būsimo darbo pobūdžio, darbo ir gyvenimo sąlygų, darbo užmokesčio ir kt. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-7-73-511/2021).

Aiškinant kitokį galimybės priešintis atėmimą, būtina nustatyti tokio nusikalstamos veikos padarymo būdo ribas, t.y. kitoks galimybės priešintis atėmimo atvejis neapima nei fizinio smurto panaudojimo, nei grasinimų. Nukentėjusiojo asmens pasipriešinimui įveikti yra naudojami kitokie būdai, pavyzdžiui, nukentėjusiojo asmens surišimas nenaudojant smurto, migdomųjų ar kitokių valią paralyžiuojančių vaistų, įskaitant narkotines ir psichotropines medžiagas, sugirdymas nukentėjusiajam nepanaudojant fizinės prievartos (panaudojus fizinę prievartą, toks veikimas bus traktuojamas kaip fizinio smurto panaudojimas) ir kiti būdai (Baranskaitė, 2009, p. 173). Nustačius ribas lieka nustatyti, kad toks poveikio būdas atima galimybė priešintis. Taigi, tam, kad nustatyti kitokios galimybės priešintis atėmimą reikalingi du būtini požymiai – pirma, kaltininko taikomi poveikio būdai neatitinka fizinio smurto ir grasinimų požymius, antra, tokiais poveikio būdais atimama galimybė priešintis. (Fedosiuk, 2007)

Trumpai apžvelgus nusikalstamos veikos padarymo būdus, susijusius su kaltininko daromu aktyviu poveikiu nukentėjusiajam asmeniui, pastebime, kad jų aiškinimas yra nusistovėjęs tiek teismų praktikoje, tiek doktrinoje, todėl jų nustatymas byloje nesukelia papildomų problemų.

2.2.2. Nusikalstamos veikos padarymo būdai, susiję su kaltininko pasinaudojimu tam tikra nepalankia nukentėjusio asmens situacija

Tiek pasinaudojimas asmens priklausomumu, tiek pasinaudojimas asmens pažeidžiamumu kaip nusikalstamos veikos padarymo būdai baudžiamajame įstatyme yra naudojami tik su prekybą žmonėmis susijusiose normose. Tačiau abi šios sąvokos turi skirtingą reikšmę. Remiantis Lietuvos teismų praktika, priklausomumo būtinasis požymis yra – nukentėjusio asmens visiškai arba iš dalies praradimas galimybės efektyviai pasipriešinti neteisėtam kaltininko veiksmui (Lietuvos apeliacinio teismo nutartis Nr. 1A-110-318/2019). Verta paminėti, kad savaime priklausomumo fakto nustatytas nereiškia, kad bet koku atveju tai reikš išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms veiką, t.y. teismas turi nustatyti, jog kaltinamasis tokį priklausomumą naudoja nusikalstamiems kėslams realizuoti. Lietuvos baudžiamojoje teisėje yra susiformavusi nuostata, kad priklausomumas turi būti teisinio pobūdžio, tai reiškia, jog tarp nukentėjusiojo asmens ir kaltininko yra susiklostę teisiniai bei įstatymo reglamentuojami santykiai, kurie suponuoja šalių teises ir pareigas, pavyzdžiui, darbdavių ir darbuotojų, viršininkų ir pavaldinių, globėjų ir vaikų, kt. (Fedosiuk, 2007, p.55). Taigi, toks požiūris taip pat įrodo, jog savaime priklausomumas nereiškia išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms. O. Fedosiuk pabrėžia, jog pasinaudojimas priklausomumu gali pasireikšti ir kaip piktnaudžiavimas faktiškai susiklosčiusia ir juridškai neapibrėžta padėtimi, pavyzdžiui, jauno asmens priklausomumas nuo jo akyse didelį autoritetą turinčio artimo asmens (tarkim, vyresnio brolio, trenerio, mokytojo ar kt.). Teismų praktika taip pat nurodo, kad priklausomumas gali kilti tiek iš teisinių, tiek iš faktinių santykių, kai vieno žmogaus gerovė (padėtis) priklauso nuo kito žmogaus valios. „...jautėsi nuo kasatorių priklausomas dėl skolos, bijojo jiems prieštarauti, bijojo ne tik nuteistųjų, bet ir asmenų, iš kurių jis neva pasiskolino pinigų, smurto, tikėjosi dirbdamas užsienyje atidirbti pasiskolintus pinigų...“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-165-976/2022). LAT išskiria priklausomumo atsiradimo pagrindų nebaigtinį sąrašą: giminystė, tarnyba, materialinė priklausomybė ir kt. Išnaudojimo priverstiniam darbui byloje pasinaudojimas priklausomumu gali pasireikšti ir kaip piktnaudžiavimu asmens laisvę varžančia padėtimi, pavyzdžiui, kaltininkai atima iš nukentėjusiųjų tapatybės dokumentus, kelionės bilietus, kitokius svarbius dokumentus, kai toks atėmimas iš esmės apriboja nukentėjusiųjų judėjimo galimybę. Kaltininko veiksmai, kai nukentėjusysis yra paverčiamas skolininku, dėl to tapdamas nuo jo priklausomu, taip pat reiškia pasinaudojimą nukentėjusio asmens priklausomumu. (kasacinės

nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-7- 73-511/2021, 2K-57-788/2022) Peržvelgus teismų praktiką, nukentėjusiojo asmens pavertimas skolininku yra gana paplitęs reiškinys. Kai kurie užsienio šalių baudžiamieji įstatymai netgi numato skolų vergiją (angl. debt bondage), antai Vokietijos baudžiamojo kodekso 232 straipsnio b punktas numato atsakomybę už įtraukimą į skolų vergiją, taip pat kaimyninė šalis – Latvija – savo Baudžiamojo Įstatymo 54.2 skirsnyje aiškindama išnaudojimo apibrėžimą, įtraukia prie išnaudojimo formų ir skolų vergiją. Tokios veikos padarymo būdas yra manipuliavimas skolomis, kas mūsų teismų praktikoje yra suprantama kaip pasinaudojimas asmens priklausomumu. Tokios skolos gali būti tiek *paimtos* savo valia, tiek paveldint iš giminaičių, tiek priverstinės skolos, pavyzdžiui, kaip minėtose bylose, už būstą, maistą, transportą. (Weissbrodt, D. Dottrifge, M, 2022) Pagal Tarptautinės Darbo Organizacijos 2022 m. ataskaitą vienas iš penkių priverstinio darbo atvejų būna susijęs su skolų vergija. Tačiau tokio išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms padarymo būdo, t.y. manipuliavimo skolomis, įtraukimas į Lietuvos baudžiamąjį įstatymą, autorės nuomone, būtų perteklinis, kadangi yra susiformavusi palanki teismų praktika tokį manipuliavimą aiškinant kaip pasinaudojimą asmens priklausomumu.

Tuo tarpu, pasinaudojimas asmens pažeidžiamu pagal ES Tarybą aiškinamas kaip padėtis, kai nukentėjusysis neturi kito jam priimtino pasirinkimo kaip tik pasiduoti tam piktnaudžiavimui, tą lemti gali tiek fizinis, tiek psichinis pažeidžiamumas, tiek socialiniai veiksniai, pavyzdžiui, asociali šeima, socialinė atskirtis, sunki materialinė padėtis, prasta sveikata, nelegalus teisinis statusas ir kt. (Gutauskas, 2015, p.59). Vadovaujantis teismų praktika, pasinaudojimas asmens pažeidžiamumu reiškia piktavališką pasiūlymą asmeniui, kuris dėl sunkios padėties priverstas jį priimti ir taip susiklosto situacija, kai nukentėjusysis neturi realaus ar jam priimtino pasirinkimo, kaip tik pasiduoti tam piktnaudžiavimui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-43-942/2016). Plačiąją prasme, pasinaudojimas asmens pažeidžiamumu reiškia bet kokią situaciją, kai asmuo, kurio būseną yra sunki, skatinamas duoti sutikimą savo paties išnaudojimui.

Teismai, siekdami apibrėžti pažeidžiamumą, aiškina, kad jis gali būti bet kokios rūšies – fizinis, psichologinis, emocinis, susijęs su santykiais šeimoje, socialinis ar ekonominis, gali apimti nesaugų ar nelegalų aukos statusą, ekonominę priklausomybę ar trapią sveikatą. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-7-73-511/2021) Taip pat, pažeidžiamumu gali

būti pripažįstamos ir tokios aplinkybės, kaip - mažametystė ar nepilnametystė; jaunystė⁵ (Lietuvos apeliacinio teismo nutartis Nr. 1A-110-318/2019). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pabrėžia, kad toks požymis turi būti objektyviai bylos duomenimis nustatytas ir individualizuotas. Peržvelgus teismų praktiką, pastebima, kad dažniausiai pripažįstant asmens pažeidžiamumą, būna nustatomos ne viena, o kelios sudedamosios aplinkybės, reikšmingai apsunkinančios atsisakymą priimti kaltininko pasiūlymą būti išnaudojamam, pavyzdžiui, jaunas asmuo, stokojantis socialinių įgūdžių yra sunkioje materialinėje padėtyje. Kaltininkas taip pat gali sudaryti sąlygas asmens pažeidžiamumo atsiradimui, pavyzdžiui, nukentėjusysis yra atgabentas į užsienio šalį, neturi legalaus statuso, bei nemoka tos šalies kalbos. Vienoje iš nagrinėjamų bylų, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pripažino, jog susiklosčiusioje situacijoje nukentėjusieji buvo pažeidžiami dėl buvimo užsienio valstybėje, kurios kalbos nemokėjo ar menkai mokėjo, toks barjeras lėmė situaciją, kai nukentėjusiųjų galimybės susirasti darbą buvo labai ribotos, jie taip pat neturėjo lėšų pragyvenimui. Šioje byloje taip pat buvo nustatytas ir kaltininkų žinojimas apie tokią padėtį, maža to, tokia padėtis iš dalies ir buvo sukurta pačių kaltininkų. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-7-73-511/2021) Kalbant apie nukentėjusiojo asmens priklausomybę nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų, tokia aplinkybė taip pat gali būti pripažįstama kaip asmens pažeidžiamumas, nesvarbu, ar nukentėjusysis pats elgėsi netinkamai, finansiškai neatsakingai, tačiau verta paminėti, kad tokia aplinkybė dažniausiai yra sudedamoji dalis prie kitų asmens pažeidžiamumo požymių, antai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje byloje pripažino, kad nukentėjusysis yra pažeidžiamas dėl piktnaudžiavimo alkoholiu ir sunkios materialinės padėties. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-165-976/2022). Teismai taip pat gali pripažinti asmens pažeidžiamumu tokias charakterio savybes, kaip – nuolaidumas, patiklumas, ramumas. (Lietuvos apeliacinio teismo nuosprendis Nr. 1A-218-870/2020) Peržvelgus doktriną, bei teismų praktiką nustatant asmens pažeidžiamumą, galima pateikti asmens pažeidžiamumo klasifikaciją. Verta paminėti, kad tokia asmens pažeidžiamumo klasifikacija neturi įtakos pačios veikos kvalifikavimui bei bausmės individualizavimui, nebent nukentėjusiojo charakteristikai. Asmens pažeidžiamumo klasifikacija pagal atsiradimo momentą:

1) pažeidžiamumas dėl individualių savybių;

1.1. įgimtų (negalia, amžius ir kt),

---

⁵ pagal Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatyme pateiktą „jauno žmogaus“ sąvoką, jaunas žmogus – tai asmuo iki 29 metų

1.2. įgytų (psichinė liga, charakterio savybės, priklausomybės ir kt.).

2) pažeidžiamumas dėl socialinių veiksnių (asociali šeima, socialinė atskirtis, nelegali teisinė padėtis ir kt.);

3) pažeidžiamumas dėl ekonominių veiksnių (skolos, sunki materialinė padėtis ir kt.);

4) kaltininkų sukurtas nukentėjusiojo pažeidžiamumas (pavyzdžiui, išvežimas į užsienio šalį, kurios kalbos nukentėjusysis nemoka ir kt.).

Teismų praktikoje dažniausiai yra nustatomas pasinaudojimas asmens priklausomumu ir pažeidžiamumu kartu, tai gali būti tokia situacija, kai asmuo dėl savo pažeidžiamumo tampa priklausomu, pavyzdžiui, vienoje iš nagrinėjamų bylų buvo nustatytas asmens pažeidžiamumas dėl jo polinkio vartoti alkoholį ir gyvenimo būdo bei jo priklausomumas – negalėjimas grąžinti skolos, dėl ko nukentėjusysis buvo įbaugintas, persekiojamas, taip palenkiant jo valią, kad jis atidirbtų pasiskolintus pinigus ir grąžintų juos su didelėmis palūkanomis. Taigi, buvo sukurta tokia situacija, kai nukentėjusysis dėl savo pažeidžiamumo tapo priklausomas nuo kaltininkų (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-165-976/2022). Kitoje byloje kaltininkai pasinaudojo nukentėjusiojo asmens pažeidžiamumu bei priklausomumu dėl jauno amžiaus, lengvo protinio atsilikimo, sunkios materialinės padėties, gyvenamosios vietos neturėjimo, asmens dokumento ir mokėjimo instrumento paėmimo (Kauno apylinkės teismo nuosprendis Nr. 1-456-814/2021). Išnagrinėjus visas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis bylose dėl išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms, nuo 2017 m., buvo nustatyta, kad visose bylose teismas pripažindavo pasinaudojimą asmens pažeidžiamumu ir priklausomumu kartu.

Kalbant apie kitus nusikalstamos veikos padarymo būdus – priimant ar sumokant pinigus, arba gaunant ar suteikiant kitokią naudą asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusį asmenį, verta paminėti, kad šis veikos padarymo būdas skiriasi nuo jau minėtų, nes tai labiau panašu į pačią veiką, nei į veikos padarymo būdą. Tačiau čia turime situaciją, kai asmeniui, kuris palaužė kito asmens valią ir jį kontroliuoja, yra sumokami pinigai, kad jis tą įgytą kontrolę perleistų. Kaltininkui belieka naudotis jau palaužta asmens valia. A. Gutasukas pabrėžia, jog pinigų sumokėjimas įgyjant žmogų, išnaudojant jį priverstiniam darbui prilygsta vergijai ir jau savaime įrodo pavojingumą visuomenei. Tokie veikos padarymo būdai mums suponuoja, kad veiką reiktų kvalifikuoti pagal BK 147 ir 147¹ straipsnių atitinkamas dalis.

Peržvelgus išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms sudėtį, o būtent kaip nusikalstamos veikos padarymo būdus apibūdina Lietuvos baudžiamoji teisinė sistema, galime

peržvelgti užsienio šalių baudžiamąsias teises sistemas. Antai, Vokietijos baudžiamajame kodekse išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms padarymo būdai yra išskiriami tik šie: pasinaudojimas asmenine ar ekonomine padėtimi, bei bejėgiškumu, susijusiu su gyvenimu užsienio valstybėje. O kaimyninės šalys – Latvija, Estija, bei Lenkija neturi įtvirtintos savarankiškos normos, skirtos kovai su išnaudojimu, t.y. šios šalys pasirinko į savo baudžiamąją teisinę sistemą perkelti normą, kovojančią tik su prekybą žmonėmis. Peržvelgus šių išvardintų šalių baudžiamuosius įstatymus, matyti, kad prekybos žmonėmis padarymo būdai buvo perkelti iš direktyvos 2011/36/ES, todėl, iš esmės, jie sutampa su Lietuvos baudžiamajame įstatyme įtvirtintais nusikalstamos veikos padarymo būdais.

Apibendrinant, norint veiką kvalifikuoti kaip išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms, būtina nustatyti du elementus – 1) veiką, t.y. neteisėtą vertimą dirbti tam tikrą darbą ar teikti tam tikras paslaugas, įskaitant elgetavimą ir 2) bent vieną iš alternatyvių šios nusikalstamos veikos padarymo būdų, t.y. fizinį smurtą, grasinimus, apgaulę, kitokį atėmimą galimybės priešintis, pasinaudojimą nukentėjusiojo asmens pažeidžiamumu ar priklausomumu, priėmimą ar sumokėjimą pinigų, gavimą ar suteikimą kitokios naudos asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusįjį asmenį. Išnaudojimo priverstiniam darbui atveju, sąvoką „darbas“ reiktų suprasti plačiąja prasme (legalus, nelegalus, fizinis, protinis ar kt.), tačiau atsižvelgti į priverstinio darbo išimtis, reglamentuotas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir tarptautiniuose teisės aktuose. Kadangi išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms sudėtis yra formali, tokia nusikalstama veika laikoma baigta pradėjus neteisėtai versti asmenį dirbti ar teikti kitas paslaugas elgetauti palaužiant nukentėjusiojo laisvę vienu iš straipsnio dispozicijoje nurodytų būdų, t.y. kvalifikavimui reikšmės neturi, ar kaltininkui pavyko priversti nukentėjusįjį dirbti tam tikrą darbą, ar nepavyko.

2.3. Kaltės, subjekto ir subjektų bendrininkavimo reikšmė padarant šią nusikalstamą veiką

Išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms subjektyviosios pusės požymis – kaltė – pasireiškia tik tiesiogine tyčia, t.y. pagal BK 15 straipsnio 2 dalį, nusikaltimas yra padarytas tiesiogine tyčia, kai kaltininkas suvokia, kad panaudodamas vieną iš nusikalstamos veikos padarymo būdų neteisėtai verčia dirbti nukentėjusįjį asmenį tam tikrą darbą ir siekia tai daryti. Motyvai ir tikslai šios veikos kvalifikavimui reikšmės neturi. Vienoje byloje buvo pripažinta, kad kaltininkas veikė tiesiogine tyčia, nes įdarbino nukentėjusįjį dirbti jo asmeniniu vairuotoju panaudodamas apgaulę, kuri pasireiškė nukentėjusiojo suklaudinimu dėl ketinamo mokėti atlyginimo bei darbo grafiko suderinimo su studijomis, kai kaltininkas iš tikrųjų neketino legaliai įdarbinti nukentėjusiojo, mokėti jam už darbą, tik siekė, kad nukentėjusysis nuolat dirbtų negaudamas atlyginimo. Maža to, naudojo tiek psichinį, tiek fizinį smurtą, grasinimus, nuolat gąsdino ir gyrėsi, kad „turi draugų policijoje“, taip sudarydamas situaciją, kurioje nukentėjusysis įbaugintas bijojo kreiptis į teisės saugos institucijas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-42-628/2021). Analizuojant šią situaciją matome, kad kaltininkas naudoja kelis išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms padarymo būdus (fizinis ir psichinis smurtas, apgaulė, grasinimai) su tikslu palenkti nukentėjusiojo valią ir taip priversti jį dirbti. Taigi, kaltininkas supranta apie savo veikos pavojingumą, neteisėtai verčia asmenį dirbti ir to siekia. Taip pat, galimos situacijos, kai kaltininko veiksmai yra pripažįstami tyčiniiais sudarant situacijas, kuriose nukentėjusieji išiskolina ir taip tampa priklausomi (Lietuvos apeliacinio teismo nutartis Nr. 1A-110-318/2019).

Tais atvejais, kai byloje reikia įrodyti pasinaudojimą nukentėjusiojo asmens priklausomumu, turi būti nustatyti du elementai. Pirma, kaltininkas turi suvokti, jog nukentėjęs asmuo yra priklausomas nuo jo arba nuo kito su nusikaltimu susijusio asmens, antra, kaltininkas piktnaudžiauja tokiu priklausomumu atliekant nusikalstamus veiksmus. Tais atvejais, kai byloje reikia įrodyti pasinaudojimą nukentėjusiojo asmens pažeidžiamumu, taip pat turi būti nustatyti du elementai. Pirma, pripažįstamas asmens pažeidžiamumas ir antra, pripažįstamas kaltininko žinojimas apie tokio asmens pažeidžiamumą. Tai reiškia, kad turi būti nustatyta, jog kaltininkas įgyvendindamas tam tikrus nusikalstamus veiksmus, šiuo atveju, vertimą dirbti ar teikti paslaugas, įskaitant elgetavimą, suvokė ar numanė sunkią nukentėjusiojo padėtį ir tuo naudojosi.

Išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms subjektas yra fizinis pakaltinamas bei ribotai pakaltinamas 16 metų sulaukęs asmuo. Už šią nusikalstamą veiką gali atsakyti ir

juridinis asmuo, tačiau jo baudžiamoji atsakomybė yra išvestinė, esant BK 20 straipsnio 2 dalies pagrindams, t.y. juridinis asmuo atsako už fizinio asmens padarytas nusikalstamas veikas esant šioms sąlygoms: 1) juridinis asmuo atsako tik už tas nusikalstamas veikas, už kurių padarymą Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso specialiojoje dalyje nurodyta juridinių asmenų atsakomybė; 2) nusikalstamą veiką padarė fizinis asmuo, kuris atitinka BK 20 straipsnio 2 ar 3 dalyje nurodytus požymius, siejančius jį su juridiniu asmeniu; 3) nusikalstama veika padaryta juridinio asmens naudai arba interesais. Taip pat, esant ir BK 20 straipsnio 3 ar 4 dalies pagrindams. Taigi, jei nustatoma, kad fizinis asmuo nepadarė veikos, turinčios nusikalstamos veikos požymių - juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė yra negalima (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-87/2013, 2K-539/2013). Anaiptol, peržvelgus teismų praktiką, Lietuvoje dar nebuvo atvejo, kuomet juridinis asmuo būtų traukiamas baudžiamojon atsakomybėn už išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms.

Išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju, BK bendrininkavimas nėra nurodytas kaip kvalifikuojantis požymis, o kaip atsakomybę sunkinanti aplinkybė. Palyginus su užsienio šalių reguliavimu, Vokietijos baudžiamojo įstatymo 233 straipsnyje yra numatyta griežtesnė bausmė asmeniui, kuris veikė kaip gaujos, kuri susibūrė tam, kad išnaudotų asmenį darbui ar elgetavimui, narys.

BK 25 straipsnis išskiria tris bendrininkavimo formas: bendrininkų grupė, organizuota grupė ir nusikalstamas susivienijimas. Direktyva 2011/36/ES nurodo, jog prekyba žmonėmis dažnai yra susijusi su organizuotu nusikalstamumu, tad galima daryti išvadą, jog kalbant apie išnaudojimą priverstiniam darbui kaip prekybos žmonėmis formą, dažnu atveju turėsime bendrininkus kaip subjektus. Europos Sąjunga aktyviai vykdo kovą su organizuotu nusikalstamumu ir statistiniais duomenimis, nusikalstamos grupės veikia visose ES šalyse, o apie 70 proc. nusikalstamų grupių veikia daugiau nei trijose valstybėse narėse (Europos Sąjungos Taryba, 2022). A. Gutauskas organizuotą nusikalstamumą apibūdina kaip įvairių lygių nusikalstamas grupuotes su jau parengtais kadrais, patikrintais nelegalios apyvartos kanalais, taip pat, tai yra toks reiškiny, kuris apima beveik visų rūšių nusikaltimus. Pirmame skyriuje jau minėtame Europos Komisijos pasiūlyme iš dalies pakeisti Direktyvą 2011/36/ES yra nurodyta, jog organizuoto nusikalstamumo *modus operandi* yra pakitęs - dėl technologijų pažangos leidžia nuotoliniu būdu išnaudoti aukas ir plačiai dalytis išnaudojimo medžiaga

internete, o kas svarbiausia kalbant apie nusikalstamos veikos subjektą – pasidaro itin sudėtinga jį surasti bei įrodyti jo kaltę.

Eurojustas savo 2021 m. ataskaitoje pateikia vieną iš tarptautinio prekybos žmonėmis tinklo likvidavimo atvejų. Nuo 2018 m. pradžios Moldovoje veikė nusikalstamas tinklas, kuris naudojo interneto platformomis pažeidžiamos moterims verbuoti. Moterys buvo kilusios iš nesaugios socialinės ir ekonominės aplinkos, joms buvo žadamas namų ūkio darbas Italijoje, tačiau įsidarbinus jos patyrė išnaudojimą, buvo verčiamos gyventi nežmoniškomis sąlygomis, bauginamos, gąsdinamos smurtu. Taip pat buvo konfiskuoti jų pasai ir naudojami padirbtiems dokumentams gaminti (suklastoti COVID-19 sveikatos pažymėjimai, darbo sutartys). 2021 m. vykdant koordinuotą operaciją, buvo išardytas prekybos žmonėmis tikslas, bei sulaikyti šeši įtariamieji, išgelbėtos beveik 90 aukų. Tokie atvejai tik dar kartą patvirtina, kad išnaudojimas priverstiniam darbui kaip prekybos žmonėmis forma turi tarpnacionalinį ir organizuoto nusikalstamumo požymius. Tą patvirtina ir Vidaus reikalų ministerija - parengtoje 2021 m. kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalgoje nustatyta, kad įtariamieji neretai veikia kaip bendrininkų grupė, pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teritorijoje nustatyta, kad dažniau susiduriama su atvejais, kai prekiautojai žmonėmis ir jų išnaudotojai yra finansinį kapitalą ir aukštą išsilavinimą turintys socialiai nepažeidžiami asmenys, o jų pagalbininkai – žemesnio išsilavinimo ir finansiškai mažiau stabilūs asmenys.

Peržvelgus teismų praktiką, buvo pastebėta, kad dažniausiai bendrininkavimas yra nustatomas bylose dėl išnaudojimo priverstiniam darbui nustačius sutaptį tarp BK 147 ir 147¹ straipsnių požymių. Pavyzdžiui, vienoje byloje buvo nustatytas išankstinis keturių, skirtingais laikotarpiais veikusių bendrininkų susitarimas daryti labai sunkų nusikaltimą – prekybą žmonėmis, sunkų nusikaltimą – išnaudojimą priverstiniam darbui nežmoniškomis sąlygomis, bei nesunkų nusikaltimą – išnaudojimą priverstiniam darbui. Buvo nustatyta, kad kaltininkai veikia organizuota grupe, nes jų nusikalstamos veikos buvo suplanuotos, padarytas sudėtingas nusikalstamų veikų mechanizmas, pakankamai aukštas bendrininkų organizuotumo lygis, nusikalstamų veikų sistemingumas (buvo panaudota ta pati schema veikiant prieš penkis asmenius), taip pat buvo nustatytas nusikalstamų veikų intensyvumas (ne vienkartinis smurto ir grasinimų naudojimas prieš nukentėjusiuosius, siekiant tokiu būdu palenkti jų valią), bendrininkų veiksmų pastovumas ir ne trumpalaikiškumas (skirtingais laikotarpiais skirtinga sudėtimi nuteistieji veikė 2012–2015 m.). Taip pat, byloje nustatytas ir kiekvieno bendrininko konkretus veiksmas vykdant savo užduotį, siekiant bendro nusikalstamo rezultato – išnaudoti

nukentėjusiuosius priverstiniam darbui ir nusikaltimams daryti. Teismas nustatė, kad nuteistieji veikė bendromis pastangomis, pasiskirstę vaidmenis, jų veiksmai turėjo sisteminių pobūdį, kaltininkus siejo pastovūs santykiai, nukreipti į materialinės naudos gavimą išnaudojant nukentėjusiuosius, todėl tokios aplinkybės rodo didesnę, negu paprastos bendrininkų grupės organizuotumo laipsnį. Kalbant apie kiekvieno iš bendrininkų vaidmenį, teismas nustatė, kad vienas iš bendrininkų veikė kaip organizatorius-koordinatorius-vykdytojas, o kiti trys veikė konkrečiai kaip vykdytojai, kas ir yra būdinga organizuotai grupei, esant susitarimui ir bendrai tyčiai (kaip ir nagrinėjamu atveju) (Lietuvos apeliacinio teismo nutartis Nr. 1A-110-318/2019).

Taigi, išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju kaltė pasireiškia tiesiogine tyčia, tokio nusikaltimo subjektas yra 16 metų sulaukęs pakaltinamas ir ribotai pakaltinamas fizinis asmuo, taip pat ir juridinis asmuo (esant BK 20 straipsnio pagrindams). Tačiau Lietuvoje dar nebuvo atvejo, kuomet juridinis asmuo būtų traukiamas baudžiamojon atsakomybėn už veiką, numatytą Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147¹ straipsnyje. Išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju, nustačius bendrininkavimo atvejį, jis turi būti apibrėžiamas kaip atsakomybę sunkinanti aplinkybė.

3. Vertimas dirbti ar teikti paslaugas vergijos ar kitokiomis nežmoniškomis sąlygomis kaip kvalifikuojantis išnaudojimo priverstiniam darbui sudėties požymis

BK 147¹ straipsnio 2 dalyje yra nurodytas išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms kvalifikuojantis požymis – vertimas dirbti ar teikti paslaugas vergijos ar kitokiomis nežmoniškomis sąlygomis. Už šio straipsnio dalies veiką numatyta didžiausia bausmė – iki aštuonerių metų laisvės atėmimas.

Tarptautinėje teisėje yra pripažįstama, kad vergija prieštarauja fundamentalioms žmogaus teisėms, pavyzdžiui, teisei į laisvę, teisei į garbę ir orumą, teisei į sveikatą. Tą liudija tarptautiniai dokumentai, apsaugantys pagrindines žmogaus teises – 1966 m. priimtas Tarptautinis pilietinių bei politinių teisių paktas draudžia bet kokios formos vergiją, 1950 m. priimtos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4 straipsnis taip pat numato draudimą laikyti asmenį vergijoje ar nelaisvėje. Sąvoka „vergija“ BK nėra išaiškinama, todėl apibrėžimo reiktų paieškoti tarptautiniuose dokumentuose.

Nuo pat vergijos panaikinimo pradžios kilo kėblumų siekiant apibrėžti vergiją bei kuriant tinkamiausią strategiją dėl bet kokios formos vergijos panaikinimo (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2002, p.4). Pirmą kartą vergijos apibrėžimas buvo pateiktas 1926 m. rugsėjo 25d. Konvencijoje dėl vergovės, kurioje 1 straipsnio 1 dalyje vergija apibrėžiama kaip „padėtis ar būklė asmens, su kuriuo elgiamasi iš dalies arba visiškai taip, kaip su nuosavybe“. Taip pat, Konvencijos 1 straipsnio 2 dalyje yra apibrėžiama, kokie veiksmai yra laikomi vergų prekyba – „visi veiksmai, susiję su kokio nors asmens pagrobimu, įsigijimu ar disponavimu juo siekiant jį pavergti; visi veiksmai, susiję su vergo įsigijimu siekiant jį parduoti ar išmainyti; visi vergo, įsigyto siekiant jį parduoti ar išmainyti, pardavimo ar išmainymo veiksmai ir apskritai kiekvienas vergų prekybos ar pervežimo veiksmas“. Atsižvelgiant į kritiką dėl vergijos apibrėžimo ir kovos su ja sureguliuavimo, 1949 m. Jungtinių Tautų Ekonomikos ir socialinių reikalų taryba (ECOSOC) paskyrė *ad hoc* vergovės ekspertų komitetą, kuris nustatė, kad nėra pakankamos priežasties atmesti ar pakeisti 1926 m. Konvencijos dėl vergovės 1 straipsnyje pateiktą apibrėžimą, tačiau komitetas atkreipė dėmesį į tai, kad pateiktas apibrėžimas neapima visų su vergove susijusių praktikų spektro ir kad yra kitų, taip pat atgrasių vergovės formų, kurios turėtų būti uždraustos. Atsižvelgiant į tai, Komitetas rekomendavo parengti papildomą konvenciją, kuri apimtų vergovei analogišką praktiką (Weissbrodt, 2002, p.5). 1956 m. Jungtinių Tautų buvo priimta papildoma konvencija

dėl vergovės, prekybos vergais ir į vergovę panašių institutų bei praktikos panaikinimo. Ši konvencija įpareigojo valstybes, kurios yra šios konvencijos šalys, panaikinti tiek vergiją, tiek tokias institucijas ir praktiką, bendrai įvardijamą kaip „tarnaujančiojo statusą“. Buvo įtvirtintos tokios vergijos formos kaip – skolų vergija, baudžiava, priverstinė ar fiktyvi santuoka, asmenų, jaunesnių nei 18m. išnaudojimas, įskaitant priverstinį darbą. Nuo šių konvencijų priėmimo tarptautiniame teisiniame kontekste vergijos apibrėžimas nebuvo iš esmės pakeistas, taigi minėtos konvencijos yra pagrindiniai šaltiniai, pateikiantys vergijos sampratą. Iki šiol yra pateikiami siūlymai tobulinti vergijos apibrėžimą, antai K. Bales savo darbe „*Testing a Theory of Modern Slavery*“ vergiją apibūdina kaip socialinio, ekonominio ir kartais emocinio pobūdžio santykius tarp bent dviejų žmonių, kurie pasižymi tam tikrais požymiais: aukos kontroliavimas, kuris pagrįstas realiu ar galimu smurto naudojimu, aukos darbinių ar kitų savybių pasisavinimas siekiant ekonominės naudos, nesumokant atitinkamo, viršijant reikalingą pragyvenimui, atlyginimo. Tačiau toks apibrėžimas, autorės nuomone, yra kritikuotinas, kadangi vergija gali pasireikšti ir esant kitokiems nusikalstamos veikos padarymo būdams, ne tik smurtui, taip pat, nurodytas atlygio požymis yra perteklinis, nes vadovaujantis šiuo apibrėžimu, asmuo, gaunantis didelį darbo užmokestį negali būti traktuojamas kaip auka, neatsižvelgiant į tai, ar tokį atlyginimą jis gali laisvai disponuoti ir kt. Taigi, šiame skyriuje kalbant apie vergiją liekama prie jau nusistovėjusio ir tradiciniu pripažinto vergijos apibrėžimo, nurodyto 1926 m. Konvencijoje dėl vergovės.

Kalbant apie vergiją kontinentinės teisės prasme, verta paminėti vieną precedentinę bylą. S. A. Siliadin – jauna moteris, kilusi iš Togo, kurią 1995-1998 m. viena šeima priverstinai laikė namų tarnaitę, be darbo užmokesčio, darbą pradėdant 7.30 valandą ryte ir baigiant 22.30 valandą vakare, be laisvų dienų, taip pat verčiant nakvoti vaikų kambaryje ant grindų. Tačiau Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) byloje Siliadin v. Prancūzija, nustatė, kad nukentėjusioji nebuvo įtraukta į vergiją tradicine šios sąvokos prasme, nors jos darbdaviai vykdė jos kontrolę, tačiau jie neturėjo nuosavybės teisės, paverčiančios nukentėjusiąją iki daikto (arba – objekto) statuso. Nukentėjusios darbas truko beveik 15 valandų per dieną, septynias dienas per savaitę. Taip pat, buvo pripažintas nukentėjusiosios pažeidžiamumas, kadangi ji buvo svetimoje šalyje, nepilnametė, neturėjo jokių kitų pragyvenimo šaltinių ir jos priklausomumas, kadangi nukentėjusiosios dokumentai buvo konfiskuoti, jai buvo žadamas teisėtas statusas Prancūzijoje. Toks EŽTT sprendimas buvo kritikuojamas teisės mokslininkų, kadangi šioje byloje buvo akcentuojama pati nuosavybės teisė, o pavyzdžiui, EŽTT byloje

Rantsev v. Cyprus and Russia jau yra kalbama apie įgaliojimų, susijusių su nuosavybės teise, įgyvendinimą. (Scott, 2012, p. 154) Nors EŽTT Siliadin bylos atveju nenustatė vergijos požymio, tačiau pripažino laikymą nelaisvėje (angl. *servitude*), tai reiškia, kad pagrindinis skiriamasis bruožas vergijos ir laikymo nelaisvėje yra tas, kad laikymo nelaisvėje atveju nėra nuosavybės teisės į nukentėjusįjį.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vergijos sąlygas prilygina asmens laisvių – judėjimo ar rinkimosi savo elgesio varianto, visišku suvaržymu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-7-73-511/2021). Lietuvos teismai dar nėra nustatę išimtinai vergijos požymio išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms bylose. Dažniausiai būna nustatomos į vergiją panašios sąlygos, antai vienoje byloje, nagrinėjamoje apeliacine tvarka, buvo nustatyta, kad kaltinamieji kontroliavo nukentėjusiąją, t.y. uždraudė bendrauti su kitų gyvenamųjų namų gyventojais, nurodinėjo, ką galima daryti ir ko negalima taikant baudų sistemą (Lietuvos apeliacinio teismo nutartis Nr. 1S-256-495/2017).

Kaip ir vergijos, taip ir nežmoniškų darbo sąlygų sąvokos BK nepateikia. A. Gutauskas nežmoniškas darbo sąlygas prilygina 2009/52/EB Direktyvoje nurodytoms ypatingai išnaudojamo darbo sąlygoms, kurios aiškinamos kaip tokios darbo sąlygos, įskaitant sąlygas, kurios atsiranda dėl diskriminacijos (lyties ar kitų priežasčių), kai yra labai didelė disproporcija lyginant su teisėtai dirbančių darbuotojų darbo sąlygomis ir kai jos daro poveikį darbuotojų sveikatai ir saugai, taip pat yra nesuderinamos su žmogaus orumu. Šį apibrėžimą pripažįsta ir Lietuvos teismai, tačiau pažymi, kad kiekvienu atveju pagal bylos aplinkybes dėl šio požymio buvimo sprendžia teismas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-57-788/2022). Norint pripažinti aplinkybes kaip kitokias nežmoniškas sąlygas, būtina nustatyti, kad nukentėjusiajam buvo sukeltos dvasinės ar fizinės kančios, nebuvo suteikta galimybė patenkinti žmogaus būtinųjų poreikių, pavyzdžiui, normalaus miego, pailsėjimo, pavalgymo, gamtinių reikalų atlikimo, laisvalaikio po darbo valandų, bendravimo su šeima ir artimaisiais, bei kt. Kitokios nežmoniškos sąlygos taip pat gali reikšti ir darbą nepriimtiniomis sąlygomis, tokiomis kaip didelis karštis ar šaltis, toksiškoje, radioaktyvioje aplinkoje nesuteikiant apsaugos priemonių ar dirbant žmogaus orumą menkinančiomis, žeminančiomis sąlygomis ir pan. (Gruodytė, 2021, p. 139)

Lietuvos teismų praktikoje yra atvejų, kai klausimas dėl kitokių nežmoniškų sąlygų nustatymo byloje buvo pasiekęs Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą. 2020 m. Kauno apygardos teismas nagrinėjo bylą dėl prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui atvejo.

Teismas nustatė, kad kaltinamieji vertė nukentėjusiuosius dirbti nežmoniškoms sąlygomis – Jungtinėje Karalystėje išnešioti didelį kiekį skrajučių per nenormuotas darbo valandas, kol visos jos bus išnešiotos, neturint laisvų dienų poilsiui, neatsižvelgiant į nukentėjusiųjų sveikatos būklę, mokant mažesnę atlyginimą nei žadėta ir daug mažesnę nei minimalus darbo užmokestis, todėl jie mažai valgė ir buvo išsekę (Kauno apygardos teismo nuosprendis Nr. 1-13-238/2020). Apeliacinė instancija taip pat sutiko, kad nurodytos aplinkybės yra nežmoniškos darbo sąlygos ir nurodė, kad Kauno apygardos teismas tinkamai taikė baudžiamąjį įstatymą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėdamas šią bylą pažymėjo, kad baudžiamajame įstatyme nėra detalizuota, kokios sąlygos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147¹ straipsnio 2 dalies prasme laikomos nežmoniškoms, šis požymis yra vertinamasis, tai reiškia, kad teismas kiekvieną kartą nagrinėdamas tokio pobūdžio bylas turi atsižvelgti į konkrečias faktines aplinkybes (Lietuvos apeliacinio teismo nuosprendis Nr. 1A-49-487/2021). Kasacinis teismas išanalizavo visumą faktinių aplinkybių, tokių kaip: nukentėjusieji žinojo, kokį darbą jiems teks dirbti ir kad jis nebus fiziškai lengvas (vidutiniškai nueinamas 15–20 kilometrų atstumas yra didelis, tačiau skrajučių dalijimo veiklos specifika yra būtent tokia), nukentėjusieji, kaip ir nustatyta teismų, važiavo dirbti būtent tokio darbo, nors nukentėjusieji dirbdavo ilgą laiką, tačiau iš jų parodymų matyti, kad dauguma jų gaudavo laisvadienių, tuo labiau, kad kai kurie nukentėjusieji laiką leisdavo parke ar tiesiog vaikščiodavo mieste ir taip nedirbdavo, išmesdavo skrajutes, taip pat nebuvo rasta duomenų apie tai, kad nukentėjusieji būtų gyvenę antisanitarinėmis sąlygomis, nešildomoje, drėgnoje patalpoje, nebūtų turėję galimybių nusiprausti, pasigaminti maisto, neturėtų galimybės išsimiegoti ar pan. Taigi, visuma šių aplinkybių patvirtina, kad nukentėjusiųjų darbo ir (pra)gyvenimo sąlygos iš tiesų buvo sudėtingos, tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas įvertino, kad tokios aplinkybės negali būti prilyginamos nežmoniškoms sąlygoms BK 147¹ straipsnio 2 dalies prasme (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-57-788/2022). Pritariama tokiam kasacinio teismo sprendimui, kadangi kvalifikuojantis požymis mums turi suponuoti apie didesnę veikos pavojingumą, jei bet kokį priverstinį darbą, neatitinkantį darbo teisės norminių aktų reikalavimų kvalifikuosime kaip esant nežmoniškoms sąlygoms, tuomet kvalifikuojančio požymio išskyrimas neteks prasmės.

Kitu atveju Lietuvos Aukščiausiasis Teismas sutiko su teismų sprendimu byloje nustatytas faktines aplinkybes pripažinti nežmoniškoms sąlygomis, t.y. buvo nustatyta, kad nukentėjusiojo laisvė pasirinkti darbą ir gyvenamąją vietą buvo iš dalies suvaržyta, nors darbas nebuvo sunkus, tačiau nukentėjusysis turėjo dirbti po 10 valandų per dieną, neturėdamas

poilsio dienų, gyvendamas toje pačioje parduotuvėje, kurioje dirbo. Gyvenimo sąlygos toje parduotuvėje buvo nesuderinamos su žmogaus orumu, nebuvo suteikta galimybė patenkinti būtinus žmogiškuosius poreikius: normalų miegą, pavalgymą, gamtinių reikalų atlikimą, taip pat nukentėjusysis buvo kaltininkų žeminamas ir mušamas. Atsižvelgus į šias bylos aplinkybes, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nustatė, kad tokias priverstinio darbo sąlygas teismai pagrįstai laikė nežmoniškomis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-7-73-511/2021). Kitoje Lietuvos apeliacinio teismo nagrinėjamoje byloje buvo pripažinta, kad kaltininkas priverstė nukentėjusįjį nežmoniškomis sąlygomis neatlygintinai dirbti priverstinį darbą vairuotoju, t.y. kaltininkas faktiškai kontroliavo nukentėjusįjį, atėmė galimybę bendrauti su artimaisiais, bendrakursiais bei draugais, neišleido nukentėjusiojo į paskaitas, reikalavo nakvoti kartu su kaltininku viename automobilyje, taip neužtikrindamas nukentėjusiojo teisės į tinkamą poilsį ir asmeninį bei socialinį gyvenimą (Lietuvos apeliacinio teismo nuosrendis Nr. 1A-218-870/2020).

Nustačius kvalifikuojantį požymį galima didžiausia bausmė pagal BK 147¹ straipsnio 2 dalį – laisvės atėmimas iki aštuonerių metų ir ši veika priskiriama prie sunkių nusikaltimų, tai reiškia, kad pagal BK 11 straipsnio 5 dalį, tokia veika yra laikoma sunkiu nusikaltimu. Verta paminėti, kad nenustačius veiką kvalifikuojančio požymio, nusikaltimas bus priskiriamas prie nesunkių nusikaltimų kategorijos pagal BK 11 straipsnio 3 dalį. Iš to seka, kad nusikalstamos veikos pavojingumas įstatyme nėra nuoseklus, t.y. veika, numatyta BK 147¹ straipsnio 1 dalyje nėra tokia pavojinga lyginant su nurodyta BK 147¹ straipsnio 2 dalyje ir iš karto peršokama per apysunkių nusikaltimų kategoriją. Iš esmės, 147¹ straipsnio 1 dalyje ir BK 147¹ straipsnio 2 dalyje įtvirtintos sudėtys turi būti vienodo sunkumo, tik skirtis sankcijų ribos esant kvalifikuojančiam požymiui. Taip pat, verta atkreipti dėmesį į tai, jog BK 147¹ straipsnio 1 dalyje yra nurodytos net 4 bausmių rūšys (bauda, laisvės apribojimas, areštas, laisvės atėmimas), tokia įvairovė apeliuoja į tai, kad veikos pavojingumo laipsnis yra per platus, taip pat toks sankcijos konstravimas neorientuoja teismo. Jeigu Lietuvos baudžiamoji teisinė sistema pripažįsta, kad išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms yra prekybos žmonėmis forma, tuomet išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms normoje, kaip ir prekybos žmonėmis normoje turėtų būti įtvirtinta tik laisvės atėmimo bausmės rūšis. Maža to, išnaudojant asmenį priverstiniam darbui ar paslaugoms yra numatyti tie patys veikos padarymo būdai, kurie yra naudojami prekybos žmonėmis atveju.

Apibendrinus, išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms kvalifikuojantį požymį, pastebime, kad vertimą dirbti ar teikti paslaugas vergijos sąlygomis reiktų tradiciškai suprasti

kaip asmens padėtį ar būklę, su kuriuo elgiamasi iš dalies arba visiškai taip, kaip su nuosavybe, o vertimą dirbti ar teikti paslaugas kitokiomis nežmoniškoms sąlygomis reiktų suprasti kaip dvasinių ar fizinių kančių sukėlimą, nesuteikiant galimybės patenkinti būtinų žmogiškųjų poreikių, tokių kaip: miegas, poilsis, pavalgymas, gamtinių reikalų atlikimas, laisvalaikis po darbo valandų, bendravimas su šeima, artimaisiais, įskaitant darbą nepriimtiniomis sąlygomis, tokiomis kaip: didelis karštis ar šaltis, toksiškoje, radioaktyvioje aplinkoje nesuteikiant apsaugos priemonių ar dirbant žmogaus orumą menkinančiomis, žeminančiomis sąlygomis ir pan. Verta paminėti, kad dėl šių kvalifikuojančių požymių buvimo sprendžia teismas kiekvienu atveju atsižvelgiant į visas bylos aplinkybes.

4. Išnaudojimo priverstiniam darbui atskyrimas nuo kitų nusikalstamų veikų ir santykis su kitais teisės pažeidimais

Atsižvelgiant į tai, jog išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms yra sąlyginai nauja savarankiška norma, BK atsiradusi tik 2005 m., jos kvalifikavimui svarbu ne tik gerai suprasti turinį, bet ir atitinkamai atskirti nuo kitų teisės pažeidimų, įskaitant kitas nusikalstamas veikas, numatytas BK, pavyzdžiui, 147 straipsnis „Prekyba žmonėmis“, 147² straipsnis „Naudojimas asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis“, 292¹ straipsnis „Lietuvos Respublikoje nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbas“, 307 straipsnis „Pelnymasis iš kito asmens prostitucijos“.

4.1. Atskyrimas nuo prekybos žmonėmis

Pažymėtina, kad prekyba žmonėmis yra glaudžiai susijusi su išnaudojimu priverstiniam darbui ar paslaugoms, nes veikai padaryti yra naudojami tie patys būdai, kaip ir prekybos žmonėmis atveju. Tačiau BK išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms yra sureguliuotas kaip savarankiška nusikalstama veika, todėl labai svarbu ją atskirti nuo prekybos žmonėmis. Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas pasirinko išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms apibrėžti kaip savarankišką nusikalstamą veiką, vadovaujantis 2005 m. Europos Tarybos Konvencija, konkrečiai jos 19 straipsniu, kuriuo Konvencija nurodo šalims svarstyti galimybę priimti teisės aktus ar kitas priemones, būtinas pagal jų vidaus teisę pripažinti nusikaltimais naudojimąsi paslaugomis, kurios yra išnaudojimo objektas, žinant, kad asmuo yra prekybos žmonėmis auka. Ši nuostata yra išaiškinama šios Konvencijos aiškinamajame rašte, 233 punkte – asmeniui, neįvykdžiusiam prekybos žmonėmis apibrėžime nurodytų veiksmų ir nepanaudojus nurodytų priemonių, tačiau sąmoningai naudojantis prekybos žmonėmis aukos darbu ar paslaugomis, turėtų kilti atsakomybė už Konvencijos 19 straipsnyje nurodytą veiką, t.y. naudojimąsi aukos paslaugomis. Toks išaiškinimas atskiria situacijas, kuomet negalime veikos kvalifikuoti kaip prekybos žmonėmis, nes negalime nustatyti prekybos žmonėmis nusikalstamų veiksmų ir priemonių. Pavyzdžiui, įmonės savininkas sąmoningai naudojasi asmenimis, kuriuos parūpino prekeiviai žmonėmis, taigi šioje situacijoje neturime nė vieno prekybos žmonėmis nusikalstamo veiksmo (pardavimo, pirkimo, verbavimo, kt.), tačiau toks pasinaudojimas paslaugomis prisideda prie paties aukos išnaudojimo.

Pradedant nuo objekto, prekybos žmonėmis atveju, įstatymo saugomas objektas yra žmogaus veiksmų laisvė, o išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju - asmens laisvė pasirinkti, kokį darbą jam dirbti. Nors abu šie nusikaltimai yra priskiriami prie nusikalstamų veikų žmogaus laisvei, matome, kad prekybos žmonėmis atveju objektas suprantamas plačiau – tai laisvė pasirinkti savo elgesio variantą, buvimo vietą, asmeninius, socialinius santykius ir kt., o išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju objektas suprantamas kiek siauriau – tai laisvė pasirinkti konkrečiai, kokį darbą dirbti. Ir prekybos žmonėmis, ir išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju, objektyvieji požymiai pasireiškia tiek alternatyviaisiais veiksmais, tiek alternatyviaisiais veikos padarymo būdais. Prekybos žmonėmis atveju, alternatyvieji nusikalstami veiksmai yra įvardijami tokie - pardavimas, pirkimas, kitoks perleidimas ar įgijimas, verbavimas, gabenimas, laikymas nelaisvėje. O išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju – neteisėtas vertimas dirbti tam tikrą darbą, neteisėtas vertimas teikti tam tikras paslaugas, vertimas elgetauti. Atskyrus šių nusikaltimų veiksmus galima patvirtinti, kad prekyba žmonėmis neapima asmens išnaudojimo fakto. Nusikalstamos veikos padarymo būdai tiek prekybos žmonėmis, tiek išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju sutampa, tai yra – fizinis smurtas, grasinimai, kitoks atėmimas galimybės priešintis, pasinaudojimas asmens priklausomumu ar pažeidžiamumu, apgaulė, priėmimas ar sumokėjimas pinigų, gavimas ar suteikimas kitokios naudos asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusį asmenį. Tiek prekybos žmonėmis, tiek išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms subjektu gali būti sulaukęs 16 metų amžiaus fizinis asmuo, baudžiamoji atsakomybė yra numatyta ir juridiniam asmeniui, esant BK 20 straipsnio pagrindams. Abu nusikaltimai įvykdomi tiesiogine tyčia. Prekybos žmonėmis atveju, subjektas turi žinoti arba siekti, kad nukentėjęs asmuo būtų išnaudojamas. Dar vienas šių nusikaltimų skiriamasis bruožas yra nukentėjusysis asmuo. Prekybos žmonėmis atveju, nukentėjusiuoju yra bent vienas fizinis asmuo, nusikaltimo padarymo metu sulaukęs 18 metų amžiaus, t.y. prekyba nepilnamečiais asmenimis yra kriminalizuota BK 157 straipsnyje. Išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju – nukentėjusysis gali būti tiek suaugęs asmuo, tiek nepilnametis, kadangi specialiųjų normų, išskirtų vaikų išnaudojimui priverstiniam darbui ar paslaugoms nėra numatyta. Verta paminėti, kad pagal BK 7 straipsnio 2 dalį prekybos žmonėmis nusikaltimas yra priskiriamas universaliai jurisdikcijai, o išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms – ne. Atsižvelgiant į Europos Sąjungos teisę, toks sprendimas yra kritikuotinas, nes neatitinka tarptautinių įsipareigojimų. BK 7 straipsnyje

nurodo, kad asmenys pagal šį kodeksą atsako, kai padaro nusikaltimus už kuriuos numatyta atsakomybė tarptautinių sutarčių pagrindu, t.y. jeigu mes pripažįstame išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms kaip prekybos žmonėmis formą, o ji yra nurodyta tarptautinėje sutartyje kaip nusikalstama veika, iš to seka, kad ji turi būti automatiškai įtraukta į BK 7 straipsnį.

Taigi, BK 147 straipsnis numato atsakomybę už kito asmens pardavimą, pirkimą, kitoki perleidimą ar įgijimą, verbavimą, gabenimą ar laikymą nelaisvėje, panaudojant nurodytus veikos padarymo būdus, kai tokios veikos tikslas yra išnaudojimas. Pačio išnaudojimo ši norma nekriminalizuoja, tą padaro BK 147¹ straipsnis. Pavydžiui, turime situaciją, kai kaltininkai grasindami ir naudodami fizinį smurtą vertė nukentėjusiuosius atlikinėti įvairiausių namų ūkio darbus. Tokia veika bus kvalifikuojama pagal atitinkamą BK 147¹ straipsnį, kadangi šioje veikoje nėra prekybos žmonėmis sudėties.

4.2. Atskyrimas nuo naudojimosi asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis

Svarbu išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nusikaltimo sudėtį atskirti nuo BK 147² straipsnyje įtvirtinto draudimo naudotis asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis sudėties. Šios normos atsiradimą BK inicijavo jau minėta Europos Tarybos 2005 m. Konvencija numatanti naudojimosi aukos paslaugomis kriminalizavimą bei Direktyva 2011/36/ES, kurios 18 straipsnyje pavadinimu „Prevenција“ 4 dalyje yra numatyta, kad stabdydamos paklausą ir taip siekdamos, kad prekybos žmonėmis prevencija ir kova su ja taptų veiksmingesnė, valstybės narės svarsto galimybę imtis priemonių, kad nusikalstama veika būtų laikoma naudojimasis paslaugomis, kurios laikomos išnaudojimu (kaip su prekyba žmonėmis susijusi nusikalstama veika), žinant, kad jas teikiantis asmuo yra su prekyba žmonėmis susijusios nusikalstamos veikos auka. Abiejuose minėtuose tarptautiniuose teisės aktuose yra nurodyta teisės normų paskirtis, kuria siekiama, kad naudojimasis paslaugomis, kurios teikiamos kaip prekybos žmonėmis pasekmė, būtų baudžiamas, taip kartu bandant atgrasyti asmenis naudotis išnaudojimu paremtomis paslaugomis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-288-648/2018). Iš esmės, šis straipsnis kovoja su žmonių išnaudojimo paklausa. Kitaip tariant, yra numatyta baudžiamoji atsakomybė už naudojimąsi asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis, nes būtent dėl tokio naudojimosi ir vykdomi anksčiau minėti nusikaltimai – prekyba žmonėmis ir kitoks asmenų išnaudojimas. Kalbant apie nusikalstamos veikos objektyviuosius požymius, jie pasireiškia alternatyviaisiais veiksmais – naudojimasis

žmogaus darbu ar teikiamomis paslaugomis, įskaitant prostituciją. Aiškinant naudojimosi sampratą reiktų atsižvelgti į „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“, kuriame viena iš žodžio „naudoti“ reikšmių yra „patirti naudą“, taigi kalbant draudimo naudotis asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis kontekste, kaltininkui baudžiamoji atsakomybė pagal BK 147² straipsnio 1 dalį sietina visų pirma su naudos, kurią teikia prekybos žmonėmis auka savo darbu ar paslauga, gavimu. Šio nusikaltimo sudėtis, kaip ir išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju, yra formalioji, tad būtina nustatyti tiesioginę tyčią, t.y. šiuo atveju subjektas turi suvokti nusikalstamos veikos pobūdį, žinoti arba turėti ir galėti žinoti, kad auka dirba konkretų darbą ar teikia tam tikras paslaugas, įskaitant prostituciją dėl to, kad jos valia yra palenkta vienu iš BK 147 straipsnio 1 dalyje nurodytų būdų (fizinis smurtas, grasinimai, apgaulė, kitoks atėmimas galimybės priešintis, naudojimas nukentėjusiojo priklausomumu ar pažeidžiamumu, priėmimas ar sumokėjimas arba gavimas ar suteikimas kitokios naudos asmeniui, faktiškai kontroliuojančiam nukentėjusįjį) ir subjektas nori taip veikti. Kalbant apie šio nusikaltimo subjektą, jis yra 16 metų sulaukęs fizinis asmuo, baudžiamoji atsakomybė yra numatyta ir juridiniam asmeniui, pagal Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą šios nusikalstamos veikos subjektas nėra asmuo, kuris užsiima prekybą žmonėmis ir gauna iš to kažkokią naudą, kaip tik – tai asmuo, su prekyba žmonėmis nesusijęs trečiasis asmuo, kuris naudojasi asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis, dar kitaip – klientas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-288-648/2018). Pavyzdžiui, vienoje iš nagrinėtų bylų Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nenustatė reikiamo subjekto kvalifikuojant veiką pagal Lietuvos Respublikos 147² straipsnį, nors kaltininkai nuteistieji neteisėtai vertė nukentėjusiasias teikti pornografinio pobūdžio paslaugas ir naudojos jų paslaugomis, gaudami už nukentėjusiųjų darbą nenustatyto dydžio atlygį iš pornografinio pobūdžio interneto svetainės administracijos, tačiau tai teismas įvertino kaip prekybos žmonėmis verčiant nukentėjusiasias teikti pornografinio pobūdžio paslaugas tretiesiems asmenims (klientams) tąsa ir nuteistieji pripažinti kaip BK 147 straipsnio 2 dalyje nustatytos nusikalstamos veikos subjektai.

Apibendrinant, BK 147¹ straipsnis nustato baudžiamąją atsakomybę subjektui, kuris yra suprantamas kaip darbo ar paslaugų organizatorius, ar „darbdavys“, o BK 147² straipsnis nustato baudžiamąją atsakomybę subjektui, kuris yra vartotojas (naudotojas) to darbo ar paslaugų. Atsižvelgiant į naudojimosi priverstiniam darbui ar paslaugoms nusikaltimo sudėtį bei teismų praktiką matome, kad kol kas teismų praktika šiuo klausimu yra skurdi, iš minėtų bylų, dažniausiai šį straipsnį bandoma kvalifikuoti naudojimosi asmens prostitucija atvejais.

4.3. Atskyrimas nuo Lietuvos Respublikoje nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbo

Iš ankstesnio skyriaus matome, kad išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms norma yra susijusi su BK 292¹ straipsniu “Lietuvos Respublikoje nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbas”, t.y. kitokios nežmoniškos darbo sąlygos ir ypatingai išnaudojamo darbo sąlygos yra aiškinamos kaip panašios. Nagrinėjama norma BK atsirado tik 2011 m. gruodžio 23 dieną, jos atsiradimą inicijavo jau minėta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/52/EB. Skiriant šią normą nuo išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms, visų pirma verta paminėti, kad šių nusikalstamų veikų objektai yra visiškai skirtingi. Lietuvos Respublikoje nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbo atveju tiesioginis objektas yra valdymo tvarka trečiųjų valstybių asmenų įdarbinimo srityje, o rūšinį objektą galime išskirti abstrakčiai valdymo tvarką (Fedosiuk, 2021, p.727).

Nagrinėjant šį straipsnį išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms kontekste, reiktų apsistoti ties viena iš alternatyvių veikų – Lietuvos Respublikoje nelegaliai esančio trečiųjų šalių piliečio įdarbinimo ypatingai išnaudojamo darbo sąlygomis, kadangi ypatingai išnaudojamos darbo sąlygos aiškinamos panašiai kaip ir nežmoniško darbo sąlygos, tai „darbo sąlygos, įskaitant tas sąlygas, kurios atsiranda dėl diskriminacijos dėl lyties ar kitų priežasčių, kai yra labai didelė disproporcija, palyginus su teisėtai dirbančių darbuotojų darbo sąlygomis, ir kai jos, pavyzdžiui, daro poveikį darbuotojų sveikatai bei saugai ir yra nesuderinamos su žmogaus orumu.“ (Direktyva 2009/52/EB) Šiame apibrėžime nėra paminėtos jokios prievartos priemonės, esmė krypta į darbo sąlygas ir iš to kylančius pavojus. Iš esmės, tokios sąlygos atsiranda, kai labai nukrypstama nuo darbo teisės aktuose ir kituose teisinėse nuostatuose įvardintų darbo sąlygų, kurios apima - atlygį, darbo valandas, atostogas, saugumą darbe, padorų bei pagarbų elgesį su darbuotojais. Tuo tarpu, išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms esmė yra būtent prievartos priemonių naudojimas ir priešingumas asmens laisvei. Taip pat, svarbus yra nukentėjęs asmuo nuo šios nusikalstamos veikos, kadangi jis privalo turėti specifinį požymį – nukentėjusiu asmeniu gali būti tik Lietuvos Respublikoje nelegaliai esantis trečiųjų šalių pilietis. Nusikalstamos veikos subjektas taip pat pasižymi specialiaisiais požymiais, t.y. subjektas gali būti tik darbdavys ar jo įgaliotas asmuo.

FRA - nepriklausomo žmogaus teisių propagavimo ir apsaugos Europos Sąjungoje kompetencijos centro - atliktame tyrime piramidės principu yra išskiriamos išnaudojimo darbe formos, kurios viršūnėje yra – vergovė. Leidžiantis nuo piramidės viršūnės toliau pateikiama tarnystė, priverstinis ar privalomasis darbas, kitoks didelis išnaudojimas darbe ir kitoks

išnaudojimas darbe. Išnaudojimo darbe formos yra paskirstytos pagal pavojingumo laipsnį, kurį nurodo draudžiamieji veiksmai bei priemonės. Remiantis tokia piramide matome, kad ne visos išnaudojimo darbe formos yra priskiriamos priverstiniam darbui dėl veikos pavojingumo laipsnio, tačiau pripažįstama, kad kitoks didelis išnaudojimas darbe turi būti traktuojamas kaip baudžiamosios teisės pažeidimas (FRA, 2015, p.3). Galima kritikuoti 292¹ straipsnio atsiradimą BK dėl specifinės aukų grupės, nurodytos direktyvoje 2009/52/EB – trečiųjų šalių piliečių, esančių Europos Sąjungoje valstybėje narėje neteisėtai. Iš to seka, kad, asmuo, kuris yra Lietuvos Respublikos ar kitos Europos Sąjungos valstybės narės ar trečiosios šalies pilietis, esantis valstybėje teisėtai nėra saugomas asmuo ir tai verčia abejoti principu dėl lygybės prieš įstatymą, kadangi norint kvalifikuoti veiką pagal šį straipsnį nėra būtina nustatyti valios palaužimo elemento, kuris yra būtinas išnaudojant priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju. Tačiau verta paminėti, kad šia direktyva buvo siekiama kovoti būtent su nelegalia migracija Europos Sąjungos teritorijoje ir apsaugoti nelegalius migrantus nuo išnaudojimo darbe, todėl autorė vertintų šios normos buvimą BK pozityviai, nors ji saugo specifinę aukų grupę, tačiau reiktų atsižvelgti į tai, kad nelegalūs migrantai savaime turi pažeidžiamumo požymį dėl jų statuso Lietuvos Respublikoje.

Taigi, pagal BK 292¹ straipsnį atsako darbdavys ar jo įgaliotas asmuo atlikęs vieną iš šių nusikalstamos veikos alternatyvių veikų: versliškai įdarbinęs Lietuvos Respublikoje nelegaliai esančius trečiųjų šalių piliečius, įdarbinęs penkis ar daugiau Lietuvos Respublikoje nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių, įdarbinęs Lietuvos Respublikoje nelegaliai esantį trečiųjų šalių pilietį ypatingai išnaudojamo darbo sąlygomis, įdarbinęs Lietuvos Respublikoje nelegaliai esantį trečiųjų šalių nepilnametį pilietį. Verta pažymėti, kad galimi ir tokie atvejai, kai nelegalūs migrantai iš pradžių yra įdarbinami ir jų laisvė nėra suvaržyta, tačiau vėliau, atsiradus pavaldumo santykiams bei grasinimams, jie yra verčiami dirbti ribojant jų pasirinkimo laisvę (grasinant ir pasinaudojant priklausomumu), tokiais atvejais veika turėtų būti kvalifikuojama iš sutapties pagal BK 292¹ ir 147¹ straipsnius (Gruodytė, 2012, p.1611).

Apibendrinant, ši nusikalstama veika nuo išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms skiriasi savo tiesioginiu objektu (valdymo tvarka trečiųjų valstybių asmenų įdarbinimo srityje), nukentėjusiu asmeniu (Lietuvos Respublikoje nelegaliai esantis trečiųjų šalių pilietis), subjektu (tik darbdavys ar jo įgaliotas asmuo), taip pat kvalifikuojant veiką pagal BK 292¹ straipsnį nereikia nustatyti valios palaužimo momento, kas yra būtina kvalifikuojant veiką kaip išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms.

4.4. Atskyrimas nuo pelnymosi iš kito asmens prostitucijos

Išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms normą taip pat vertėtų atskirti nuo BK 307 straipsnyje kriminalizuoto pelnymosi iš kito asmens prostitucijos. Šis straipsnis kriminalizuoja ne pačią prostituciją, bet prostitucija užsiimančių asmenų išnaudojimą bei pelnymąsi iš jų (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-344-942/2016). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pateikęs apibrėžimą „pajamų turėjimo iš kito asmens prostitucijos“ – tai gaunamos pajamos iš tam tikro susitarimo su prostitucija užsiimančiu asmeniu, gali būti tiek visos pajamos, tiek jų dalis, o toks susitarimas gali būti siejamas tiek su priklausomybės ir prievartos santykiais, tiek ir laisva valia (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-136/2014). Tuo tarpu, šio straipsnio 2 dalyje nurodytu prostitucijos organizavimu, pagal Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą laikytina veikla, nustatant laiką ir vietas, kur turi būti teikiamos lytinės paslaugos, organizuojant prostitucija užsiimančių asmenų atvykimą iš kitų vietovių, jų apgyvendinimą, koordinuojant bei kontroliuojant jų darbą ir buitį, palaikant drausmę, taikant tam tikras sankcijas už nusižengimus nustatytai tvarkai, rūpinantis naujų asmenų įtraukimu į prostituciją, ginčų tarp jų sprendimais arba kiti veiksmai, užtikrinantys nelegalaus prostitucijos verslo funkcionavimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-315/2013).

Svarbus skiriamasis šių nusikalstamų veikų bruožas yra objektas. Pelnymosi iš kito asmens prostitucijos atveju, nusikalstamos veikos tiesioginis objektas yra asmens dorovė, o išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju, nusikalstamos veikos tiesioginis objektas yra laisvė pasirinkti, kokį darbą dirbti. Atsižvelgus į skirtingus objektus, galime daryti išvadą, kad veikos skiriasi ir pagal pavojingumo laipsnį, t.y. išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms laikomas pavojingesne veika, nes kėsina į žmogaus laisvę. Pelnymosi iš kito asmens prostitucijos subjektas yra 16 metų amžiaus sulaukęs fizinis asmuo, taip pat ir juridinis asmuo (esant BK 20 straipsnio pagrindams). Teismų praktikoje konstatuota, kad ši veika padaroma tiesiogine tyčia ir dėl savanaudiškų paskatų, t.y. kaltininkas suvokia, kad gauna pajamų iš kito asmens prostitucijos, organizuoja ir vadovauja prostitucijai, ir nori taip veikti. Savanaudiškumas pasireiškia tuo, kad kaltininkas, atlikdamas minėtas veikas, siekia gauti turtinės naudos iš kito asmens prostitucijos, pelnytis iš jos. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K-97-303/2022). Taigi, pagal BK 307 straipsnio 2 dalį atsako tas, kas organizavo prostituciją ar jai vadovavo arba gabeną asmenį šio sutikimu prostitucijai į Lietuvos Respubliką ar iš Lietuvos Respublikos. Asmens sutikimas pagal šį straipsnį turi būti savanoriškas bei asmuo duodamas sutikimą turi gerai suvokti aplinkybes. Jei asmens sutikimas

yra išgaunamas panaudojant vieną iš BK 147¹ dispozicijoje įtvirtintų asmens valią palenkiančių būdų, toks sutikimas negali būti laikomas savarankišku ir duotu gerai suvokiant aplinkybes. Tai yra vienas iš pagrindinių aspektų, atribojantis išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nusikaltimo sudėtį nuo pelnymosi iš kito asmens prostitucijos nusikaltimo sudėties. Veika gali būti kvalifikuojama kaip pelnymasis iš kito asmens prostitucijos tik tuo atveju, kai nėra nustatyti nukentėjusiojo asmens valios palenkimo būdai (Įsakymas dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo..., 2015). Dėl to kvalifikavimas pagal 147¹ ir 307 straipsnių sutaptį nėra įmanomas.

Apibendrinant, pelnymasis iš kito asmens prostitucijos nuo išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms skiriasi nusikalstamos veikos objektu, bei veika – pelnymosi iš kito asmens prostitucijos atveju nerasime asmens valią palaužiančių būdų.

4.5. Atskyrimas nuo kitų nusikaltimų žmogaus sveikatai bei pavojingų asmens sveikatai ir gyvybei nusikaltimų, taip pat nuo nelegalaus darbo

Verta paminėti, kad fizinio smurto panaudojimas, išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju, neapima kvalifikuoto nesunkaus sveikatos sutrikdymo, sunkaus sveikatos sutrikdymo, tyčinio ir neatsargaus sveikatos atėmimo. Tai reiškia, kad kaltinamojo veiksmai gali būti kvalifikuojami pagal sutaptį su atitinkama BK norma: 138 straipsnio 2 dalimi, 135 straipsniu 132 straipsniu, 129 straipsniu (Gruodytė, 2021, p. 137). Tačiau tai yra kritikuotina, autorės nuomone, BK 147¹ straipsnio 1 dalies sankcija turėtų būti suderinta su BK 138 straipsnio 2 dalimi, t.y. kad papildomo veikos kvalifikavimo nereikalautų kvalifikuotas nesunkus sveikatos sutrikdymas, kaip tai yra daugumoje atvejų, kai fizinis smurtas yra kitos nusikalstamos veikos požymis. Taip pat, išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms normą reiktų atskirti ir nuo BK 145 straipsnio „Grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas“. Toks atvejis baudžiamosios teisės teorijoje yra vadinamas normų visumos ir dalies konkurencija, o ją siūloma įveikti atsisakant taikyti normą, kuri yra dalis kitos sudėties (Vilniaus apygardos teismo nutartis Nr. 1A-683-574/2019). Atsižvelgiant į tai, jog išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms apima ir grasinimus, šiuo atveju taikome tik BK 147¹ straipsnį.

Kaip buvo minėta ankstesniuose skyriuose, išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atveju, darbas turi būti suprantamas plačiąja prasme, t.y. jis apima tiek legalų, tiek nelegalų darbą. Todėl svarbu atskirti šią nusikalstamą veiką nuo Lietuvos Respublikos

užimtumo įstatyme apibrėžtos nelegalaus darbo sąvokos – nelegaliu yra laikomos fizinio asmens (darbuotojo) pavaldžiai kitam asmeniui (darbdaviui) ir jo naudai atlygintinai atliekamos darbo funkcijos, kai darbdavys nesudaro darbo sutarties raštu arba nepraneša Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritorinei įstaigai mažiausiai per vieną darbo dieną iki darbo pradžios apie darbuotojo priėmimą į darbą ir kai dirba trečiosios šalies pilietis, įdarbintas nesilaikant norminių teisės aktų nustatytos tvarkos, reglamentuojančių trečiųjų šalių piliečių įdarbinimą. Kaip matome iš apibrėžimo, nelegalus darbas savaime neturi valios palaužiančių būdų ir nelegalaus darbo atveju yra konstatuojami darbo sutarties teisiniai santykiai, t.y. darbuotojas sutinka dirbti tokį darbą nesudarant rašytinės darbo sutarties (Gutauskas, 2015, p. 56). Galima situacija, kai asmuo yra įdarbinamas nesilaikant įstatymuose nustatytų taisyklių ir po laiko asmuo suvokia, kad tokio darbo pobūdžio jis nenori atlikinėti, o jo darbdavys pradeda naudoti asmens valią palenkiančius būdus ir taip įgydamas asmens kontrolę, verčia jį atlikti darbo funkcijas. Tokiu atveju turėsime išnaudojimą priverstiniam darbui pagal BK 147¹ straipsnio atitinkamą dalį, peraugusį nuo nelegalaus darbo.

Galime daryti išvadą, kad darbo teisės norminių aktų reikalavimai yra aktualūs iki to momento, kol nėra panaudojami asmens valią palenkiantys būdai. Tuo atveju, kai yra panaudojami tokie būdai ir asmuo patenka į kito žmogaus kontrolės sritį, turime vadovautis baudžiamosios teisės normomis.

IŠVADOS

1. Išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms tiesioginis objektas yra asmens laisvė pasirinkti, kokį darbą dirbti ar kokias paslaugas teikti, nepriklausomai nuo kitų valios. Išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nukentėjusiu asmeniu gali būti tiek suaugęs fizinis asmuo, tiek vaikas, tiek darbine teisine prasme neveiksnus asmuo.
2. Išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms objektyviąją pusę sudaro veika (neteisėtas vertimas dirbti tam tikrą darbą ar teikti tam tikras paslaugas, įskaitant elgetavimą) bei BK 147¹ nurodyti nusikalstamos veikos padarymo būdai (fizinis smurtas, grasinimai, apgaulė, kitoks atėmimas galimybės priešintis, pasinaudojimas nukentėjusiojo asmens pažeidžiamumu ar priklausomumu, priėmimas ar sumokėjimas pinigų, gavimas ar suteikimas kitokios naudos asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusįjį asmenį). Šiuo atveju sąvoką „darbas“ reiktų suvokti plačiaja prasme, t.y. tiek legalus, tiek nelegalus darbas, fizinis, protinis ir kt.
3. Europos Sąjunga vykdo intensyvią kovą prieš prekybą žmonėmis ir jos formas, tačiau nepaisant Europos Sąjungos institucijų pastangų bei šalių narių bendradarbiavimo, priverstinio darbo jėgos paklausa vis dar išlieka, todėl prekyba žmonėmis išlieka prioritetas Europos Sąjungos veiksmas. Atsižvelgiant į šiuos aspektus bei GRETA rekomendacijas, bei į siūlomą naują Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą, kuri iš dalies pakeičia Direktyvą 2011/36/ES, būtų tikslinga į BK įtraukti papildomą 147¹ straipsnio dalį, kurioje būtų nurodyta, kad 147¹ straipsnio 1 dalyje nurodyta veika ir priemonės apima veiksmus, atliktus naudojant informacines ir ryšių technologijas.
4. Išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms sudėtis yra formali, todėl nusikalstama veika laikoma baigtu pradėjus neteisėtai versti asmenį dirbti ar teikti kitas paslaugas, elgetauti palaužiant nukentėjusiojo laisvę vienu iš straipsnio dispozicijoje nurodytų būdų.
5. Išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms subjektas yra 16 metų sulaukęs fizinis asmuo, pakaltinamas bei ribotai pakaltinamas, esant BK 20 straipsnio pagrindams baudžiamoji atsakomybė kyla ir juridiniam asmeniui.
6. Išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms veikos subjekto kaltė pasireiškia tik tiesiogine tyčia. Kvalifikuojant veiką pagal BK 147¹ straipsnį, motyvai ir tikslai reikšmės neturi.

7. Išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms kvalifikuoja aplinkybės, kuriomis asmuo verčiamas dirbti ar teikti paslaugas vergijos ar kitokiomis nežmoniškomis sąlygomis. Vergijos sąlygas reiktų tradiciškai aiškinti kaip asmens padėtį ar būklę, su kuriuo elgiamasi iš dalies arba visiškai taip, kaip su nuosavybe.
8. Teismams sukelia sunkumų nežmonišką sąlygų nustatymas, kuris pagal teismų praktiką yra vertinamasis požymis ir yra pripažįstamas, kai darbo sąlygos itin nukrypsta nuo kitų tokio pat pobūdžio darbų.
9. Siekiant tiksliau įvertinti veikos pavojingumą, siūlytina įtvirtinti tokius veiką kvalifikuojančius požymius, kaip veikos padarymą dviem ar daugiau asmenų, atsižvelgiant į tai, kad kituose straipsniuose, susijusiuose su prekyba žmonėmis yra įtvirtintas toks kvalifikuojantis požymis, bei veikos padarymą vaikui, kadangi atskiros specialiosios normos vaikų išnaudojimui priverstiniam darbui nėra numatyta.
10. Nepaisant to, kad pagal tarptautinius dokumentus išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms yra pripažįstamas kaip prekybos žmonėmis forma, tačiau Lietuvos baudžiamojoje teisinėje sistemoje išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms yra savarankiška nusikalstama veika. Ji atskiriama nuo prekybos žmonėmis ir kitų nusikalstamą veikų pagal objektyviusius ir subjektyviusius požymius. Sudėtingesnis yra išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugos atskyrimas nuo pelnytos iš kito asmens prostitucijos ir BK 147² straipsnyje kriminalizuoto naudojimosi asmens priverstinio darbu ar paslaugoms. Pirmuoju atveju, BK 147¹ straipsnis atskiriamas nuo BK 307 straipsnio pagal tai, ar prostitucija besiverčiančio asmens valia nebuvo suvaržyta vienu iš BK 147 straipsnyje nurodytų valios palaužimo būdų. O antruoju atveju, BK 147¹ straipsnis atskiriamas nuo 147² straipsnio pagal subjektą, t.y. 147² subjektas yra klientas, o 147¹ straipsnio subjektas yra asmuo atliekantis “darbdavio vaidmenį”
11. Išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms neapima kvalifikuoto nesunkaus sveikatos sutrikdymo, sunkaus sveikatos sutrikdymo, tyčinio ir neatsargaus sveikatos atėmimo, t.y. kaltinamojo veiksmai gali būti kvalifikuojami pagal sutaptį su atitinkama BK norma: 138 straipsnio 2 dalimi, 135 straipsniu 132 straipsniu, 129 straipsniu. Tačiau autorės nuomone, BK 147¹ straipsnio 1 dalies sankcija turėtų būti suderinta su BK 138 straipsnio 2 dalimi, t.y. kad papildomo veikos kvalifikavimo nereikalautų kvalifikuotas nesunkus sveikatos sutrikdymas, kaip tai yra daugumoje atvejų, kai fizinis smurtas yra kitos nusikalstamos veikos požymis. Išnaudojimo priverstiniam

darbui ar paslaugoms normos santykis su BK 145 straipsniu yra suprantamas kaip normų visumos ir dalies konkurencija, ji įveikiama atsisakant taikyti normą, kuri dalis kitos sudėties, šiuo atveju atsisakoma taikyti BK 145 straipsnį.

12. Nelegalus darbas nuo išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atskiriamas pagal tai, ar buvo panaudoti asmens valios palaužimo būdai, siekiant įgyti asmens laisvę varžančią kontrolę.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Konvencija dėl vergovės (1926). Prieiga per internetą: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/slavery-convention> [tikrinta 2023-04-20]
2. Tarptautinės darbo organizacijos konvencija Nr. 29, *Dėl priverstinio ar privalomojo darbo* (1930). *Valstybės žinios*, 1996-03-22, Nr. 27-648.
3. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006-06-17, Nr. 68-2497
4. Jungtinių Tautų konvencija dėl kovos su žmonių prekyba ir trečiųjų asmenų išnaudojimu prostitucijos tikslams (1949). Prieiga per internetą: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-suppression-traffic-persons-and-exploitation> [tikrinta 2023-04-20]
5. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987
6. Papildoma konvencija dėl vergovės, prekybos vergais ir į vergiją panašių institucijų bei praktikos panaikinimo (1956). Prieiga per internetą: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/supplementary-convention-abolition-slavery-slave-trade-and> [tikrinta 2023-04-20]
7. Tarptautinės darbo organizacijos konvencija Nr. 105, *Dėl priverstinio darbo panaikinimo* (1957). *Valstybės žinios*, 1996-03-27, Nr. 28-676
8. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002-08-02, Nr. 77-3288
9. Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą (2000). *Valstybės žinios*, 2003-05-21, Nr. 49-2166
10. Tarybos pamatinis sprendimas 2002/629/TVR dėl kovos su prekyba žmonėmis. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:32002F0629> [tikrinta 2023-04-20]
11. Europos Tarybos Konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis (2005). *Valstybės žinios*, 2012-08-17, Nr. 96-4916

12. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2009/52/EB, kuria numatomi sankcijų ir priemonių nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbdaviams būtiniausi standartai. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0052> [tikrinta 2023-04-20].
13. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2011/36/ES, dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:32011L0036> (tikrinta 2023-04-20)
14. Europos Parlamentas rezoliucija dėl naujos prekybos priemonės, kuria siekiama uždrausti produktus, pagamintus naudojant priverstinį darbą (2022/2611(RSP)). Prieiga per internetą: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0245_LT.html [tikrinta 2023-04-20].
15. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014*.
16. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741*.
17. Lietuvos Respublikos užimtumo įstatymas (2016). TAR, 2016-07-05, Nr. 18825
18. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros įsakymas dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo Nr. I-327/1V-1015/A1-758 (2015). TAR, 2015-12-28, Nr. 20631.
19. Vokietijos Respublikos baudžiamasis kodeksas (1998). Prieiga per internetą: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html [tikrinta 2023-04-20].
20. Latvijos Respublikos baudžiamasis kodeksas (1998). Prieiga per internetą: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966-criminal-law> [tikrinta 2023-04-20].
21. Lenkijos Respublikos baudžiamasis kodeksas (1997). Prieiga per internetą: https://www.imolin.org/doc/amlid/Poland_Penal_Code1.pdf [tikrinta 2023-04-20].
22. Estijos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2001). Prieiga per internetą: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002/consolide> [tikrinta 2023-04-20].

Specialioji literatūra:

1. Abramavičius, A ir kt. (2009). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Antroji knyga. Specialioji dalis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras
2. Bales, K. (2006). *Testing a Theory of Modern Slavery*. Washington, DC: Free the slaves. Prieiga per internetą: https://documentation.lastradainternational.org/lsidocs/bales_test_theory_0607.pdf [tikrinta 2023-04-20].
3. Czarnecki, D. (2022). *Trafficking in human beings 2.0 – digitalisation of trafficking in human beings in Germany*. Berlin: KOK – German NGO network against Trafficking in Human Beings.
4. Eurojustas (2022). *Eurojusto metinė ataskaita 2021 m.* Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras, 2022. Prieiga per internetą: <https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/eurojust-annual-report-2021-lt.pdf> [tikrinta 2023-04-20].
5. European Commission (2018). *Report from the Commission to the European Parliament and the Council. Second report on the progress made in the fight against trafficking in human beings as required under Article 20 of Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims*. Brussels, 3.12.2018 COM(2018) 777 final, prieiga per internetą: https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvhdscs8bljza_j9vvik7m1c3gyxp/vku0oqt5hiyg [tikrinta 2023-04-20].
6. European Council (2022). *The EU's fight against organised crime*. Prieiga per internetą: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-fight-against-crime/> [tikrinta 2023-04-20].
7. Europol (2020). *The challenges of countering human trafficking in the digital era*. Prieiga per internetą: <https://www.europol.europa.eu/publications-events/publications/challenges-of-countering-human-trafficking-in-digital-era> [tikrinta 2023-04-20].
8. Europos Komisija (2022). *Pasiūlymas. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva, kuria kuria iš dalies keičiama Direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos*. Briuselis, 2022 12 19 COM(2022) 732 final, 2022/0426 (COD).

9. Fedosiuk, O. (2017). *Prekybos žmonėmis nusikaltimo normos naujosios redakcijos (2005 m. Birželio 23 d.) aiškinimo ir taikymo problemos*. Vilnius: Jurisprudencija, 8(98). Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/2692> [tikrinta 2023-04-20].
10. FRA. (2015). *Didelis išnaudojimas darbe. Darbuotojai, kurie persikelia iš vienos ES valstybės narės į kitą arba atvyksta į Europos Sąjungą*. Teisingumas, (Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra), DOI:10.2811/289883.
11. GRETA (2019). *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Lithuania. Second evaluation round*. GRETA(2019)08. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/greta-2019-08-fgr-lithuania-en/1680950076> [tikrinta 2023-04-20].
12. Grigutytė, N., Augutienė R., Mišenienė K. (2022). *Prekybos žmonėmis ir jų išnaudojimo prevencija*. Prieiga per internetą: <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2022/12/2022-Prekybos-zmonemis-ir-ju-isnaudojimo-prevencija-B5-2022-12-09.pdf> [tikrinta 2023-04-20].
13. Gruodytė, E. (2012). *Baudžiamosios atsakomybės už trečiųjų šalių piliečių darbą taikymo ypatumai ir problematika Lietuvoje įgyvendinant direktyvą 2009/52/EB*. Jurisprudencija (19)4 (Mykolo Riomerio Universitetas 2012), ISSN 2029–2058.
14. Gruodytė, E ir kt. (2021). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. Pirmoji knyga*. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas.
15. Gutauskas, A. (2015). *Išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms (BK 147(1) straipsnis) kaip prekybos žmonėmis forma*. Šiuolaikinės baudžiamosios teisės tendencijos, Vilnius: Vilniaus universitetas, 51-68. Prieiga per internetą: <https://www.lituanistika.lt/content/58774> [tikrinta 2023-04-20].
16. International Labour Organization (ILO), Walk Free, and International Organization for Migration (IOM). (2022). *Global Estimates of Modern Slavery. Forced Labour and Forced Marriage*. Geneva. Prieiga per internetą: https://www.ilo.org/global/topics/forced-labour/publications/WCMS_854733/lang-en/index.htm [tikrinta 2023-04-20].
17. International Labour Organization (ILO), Walk Free, and International Organization for Migration (IOM). (2017). *Global Estimates of Modern Slavery. Forced Labour and Forced Marriage*. Geneva. Prieiga per internetą:

- https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_575479/lang--en/index.htm
[tikrinta 2023-04-20].
18. Karalius, M. (2020). *Ar saugu siekti teisingumo? Poveikis nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis*. VšĮ Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centras
19. Lietuvos Respublikos Seimo teisės ir teisėtvarkos komitetas. (2005). Pagrindinio komiteto išvada dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 48, 60, 145, 147, 157, 212, 213, 214, 215, 226, 249, 251, 252, 256, 267, 270, 272, 274, 280 straipsnių ir priedo pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 147¹, 199¹, 199², 267¹, 270¹ ir 308¹ straipsniais įstatymo projekto (XP-418).
20. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija (2022). *2021 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalga*. Vilnius. Prieiga per internetą: <https://www.krs.lt/media/38344/2021-metu-kovos-su-prekyba-zmonemis-situacijos-lietuvoje-apzvalga.pdf> [tikrinta 2023-04-20].
21. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija (2022). *Report submitted by the authorities of Lithuania on measures taken to comply with Committee of the Parties Recommendation CP/Rec(2019)09 on the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings. Second evaluation round*. CP(2020)13. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/cp-2020-12-lithuania/1680a09ade> [tikrinta 2023-04-20].
22. Sakalauskas, G ir kt. (2011). *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*. Vilnius: Teisės institutas
23. Scott, R.J. (2012). *Under Color of Law: Siliadin v. France and the Dynamics of Enslavement in Historical Perspective*. University of Michigan Law School. Prieiga per internetą: <https://core.ac.uk/reader/232705620> [tikrinta 2023-04-20].
24. Švedas, G ir kt. (2019). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis, 1 knyga*. Vilniaus Universiteto leidykla.
25. United States department of State Publication Office to monitor and combat trafficking in persons (2022). *Trafficking in persons report July 2022*. Prieiga per internetą: <https://www.state.gov/reports/2022-trafficking-in-persons-report/> [tikrinta 2023-04-20].
26. Urbelionytė, A. (2012). *Europos Sąjungos teisinio prekybos žmonėmis reglamentavimo pokyčiai priėmus Direktyvą 2011/36/ES*. Vilnius, Socialinių mokslų studijos, 4(3).

27. Weissbrodt, D. Dottrifge, M. (2002). *Abolishing Slavery and its Contemporary Forms*. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Prieiga per internetą:
<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/slaveryen.pdf>
[tikrinta 2023-04-20].

Teismų praktika:

1. Siliadin v. France [ECHR], No. 73316/01, [2005-07-26].
ECLI:CE:ECHR:2005:0726JUD007331601.
2. Rantsev v. Cyprus and Russia [ECHR], No. 25965/04, [2010-01-07]
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-87/2013.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-315/2013.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-539/2013.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-136/2014.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. sausio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-43-942/2016.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. lapkričio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-344-942/2016.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-288-648/2018.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. sausio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-73-511/2021
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. sausio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-42-628/2021.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-57-788/2022.

13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. balandžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-97-303/2022.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-165-976/2022.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. sausio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-1-1073/2023.
16. Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. rugpjūčio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-256-495/2017.
17. Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. gruodžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-110-318/2019.
18. Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. birželio 22 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-218-870/2020.
19. Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. birželio 1 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-49-487/2021.
20. Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. vasario 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-37-462/2008.
21. Vilniaus apygardos teismo 2019 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-683-574/2019.
22. Kauno apygardos teismo 2020 m. kovo 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-13-238/2020.
23. Kauno apylinkės teismo 2021 m. sausio 21 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-456-814/2021.

Kiti šaltiniai:

1. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga per internetą: <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/apie/DŽ%20Ivadas> [tikrinta 2023-04-20].
2. Europa.eu. *Commission moves to ban products made with forced labour on the EU market*. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_5415 [tikrinta 2023-04-20].

SANTRAUKA

Išnaudojimas priverstiniam darbui kaip prekybos žmonėmis forma

Sonata Kanapelkaitė

Visų formų priverstinis darbas yra draudžiamas tarptautiniu lygiu, o išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms yra pripažintas sunkiu nusikaltimu, prieš kurį Europos Sąjunga vykdo intensyvią ir prioritetinę kovą. Išnaudojimo priverstiniam darbui atveju, asmuo yra verčiamas dirbti tam tikrą darbą ar paslaugas, įskaitant elgetavimą. Toks nusikaltimas pagal Lietuvos baudžiamąjį įstatymą yra pripažįstamas kaip atskira savarankiška nusikalstama veika, ji atskiriama nuo prekybos žmonėmis ir kitų nusikalstamų veikų pagal objektyviusius ir subjektyviusius požymius. Šiuo nusikaltimu yra pažeidžiama teisinė vertybė – žmogaus laisvė pasirinkti, kokį darbą dirbti ar kokias paslaugas teikti, įskaitant elgetavimą.

Magistro darbe yra pateikiama išnaudojimo priverstiniam darbui samprata pagal tarptautinius ir Lietuvos Respublikos teisės aktus, analizuojama šios nusikalstamos veikos sudėtis, nustatyta Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. Atsižvelgiant į tai, kad išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms yra nauja įstatymų leidybos sritis, tiek įstatymų leidėjas, tiek teismų praktika susiduria su probleminiais aspektais apibrėžiant šią nusikalstamą veiką bei numatant baudžiamąją atsakomybę už ją. Todėl šiame darbe siekiama kuo išsamiau atskleisti baudžiamosios atsakomybės pagrindą ir ribas už išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms Lietuvoje, palyginti su užsienio šalių uždraustomis atitinkamomis nusikalstamomis veikomis, peržvelgti Europos Sąjungos institucijų rekomendacijas Lietuvai šiuo klausimu. Norint išvengti kvalifikavimo klaidų, išnaudojimas priverstiniam darbui atskiriamas nuo kitų nusikalstamų veikų bei kitų teisės pažeidimų.

SUMMARY

Exploitation for Forced Labour as a Form of Trafficking in Human Beings

Sonata Kanapelkaitė

All types of forced labour are prohibited at the international level, and exploitation for forced labour or services is recognized as a serious crime against the European Union carries out an intensive and priority fight. In the case of exploitation for forced labour, a person is forced to perform a certain work or services, including begging. According to the Lithuanian criminal law, such a crime is recognized as a separate independent criminal act, it is dissociated from human trafficking and other criminal acts according to objective and subjective characteristics. Considering the fact that exploitation for forced labour or services is a new area of legislation, both the legislator and the judicial practice are faced with problematic aspects in defining this criminal act and providing criminal liability for it. This crime violates a legal value - a person's freedom to choose whether to work or what services to provide, including begging.

The master thesis presents the concept of exploitation for forced labour according to international and Lithuania legal acts, analyzes elements of this criminal act, established in the Criminal Code of the Republic of Lithuania. Considering the fact that exploitation for forced labour or services is a new area of legislation, both the legislator and the judicial practice are faced with problematic aspects in defining this criminal act and providing criminal liability for it. Therefore, this work aims to reveal in as much detail as possible the basis and limits of criminal liability for exploitation for forced labour or services in Lithuania, compare to the corresponding criminal acts prohibited by foreign countries, also to review the recommendations of the European Union institutions for Lithuania on this issue. In order to avoid qualification mistakes, exploitation for forced labour is separated from other criminal acts and other violations of the law.